

Міністерство освіти та науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Філологічний факультет

Катедра української фольклористики
ім. акад. Ф. Колесси

**ФОЛЬКЛОРНА ОСНОВА ТВОРУ ОКСАНИ ЗАБУЖКО
«КАЗКА ПРО КАЛИНОВУ СОПЛКУ»**

Магістерська робота
студентки II курсу групи ФЛУМ-21з
спеціалізації 035.01 Українська мова та література
(освітня програма “Українська мова та література”)
заочної форми здобуття освіти

Науковий керівник – к.ф.н. доц. Федун І.

Львів – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	3
Розділ I. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ФОЛЬКЛОРУ ТА ЛІТЕРАТУРИ	
1.1. <i>Фольклоризм</i> як наукове поняття.....	9
1.2. Фольклорні маркери сучасного українського дискурсу.....	21
Розділ II. ФОЛЬКЛОРНІ СКЛАДОВІ ТВОРУ «КАЗКИ ПРО КАЛИНОВУ СОПЛКУ»	
О. ЗАБУЖКО	
2.1. Історія написання твору.....	26
2.2. Фольклорне першоджерело твору.....	27
2.3. Питання жанрової природи твору.....	29
2.4. Інтерпретація фольклорного сюжету та мотивів.....	32
2.4.1. Біблійний мотив про Каїна та Авеля.....	34
2.5. Ознаки чарівної та соціально-побутової казки у творі.....	38
2.6. Художня інтепретація казкових образів.....	44
2.6.1. «Дідова» дочка і «бабина» дочка.....	44
2.6.1.1. Образ Ганни-відьми.....	49
2.6.2. Образи української демонології.....	52
2.7. Фольклорні образи-символи.....	57
2.8. Фольклорно-етнографічні складові.....	63
2.9. Фольклорна стилізація мови твору.....	64
ВИСНОВКИ	69
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	73

ВСТУП

Фольклорно-літературні зв'язки, про які свого часу писав Михайло Грушевський – «Між писаною і неписаною словесністю завжди існує певний зв'язок, часом дуже тісний і нерозривний – певна дифузія, ендосмос і екзосмос, процес просочування з однієї сфери до другої»¹, виразно виявляють себе й у сучасній постмодерній літературі. Зацікавлення письменників фольклором, синтез літератури та фольклору, фольклор як джерело літературної творчості і «не лише на орнаментальному рівні, а передовсім на рівні глибинному – етнокультурнокодовому – ментальному... й сьогодні постмодерна література (тотальна руйнівниця традицій і стереотипів) все ж продовжує залучати до своїх виразових засобів арсенал фольклорної стилістики – від інтертекстуальних маркерів (назв і епіграфів) до стилізації як принципового інтертекстуального прийому на рівні фольклорного жанру»².

Сучасне українське письменство – складне та неоднозначне явище. Від 90-их років ХХ ст. доробок української літератури серед іншого наповнюється резонансними феміністичними художніми творами, і саме жіночі тексти починають частково визначати «обличчя» української літератури ХХІ століття.

Дискусію на тему жінки й жіночності, у літературі – тему жіночого письма й жіночого погляду на сучасний світ – започаткувала відома й неординарна письменниця, поетеса, есеїстка, науковиця Оксана Забужко³, творчість якої, властиво, й ілюструє особливості українського жіночого постмодерного дискурсу в літературі, «парадокс прози письменниці, серед інших ознак і якостей, полягає у тому, що у ній чоловіче, мужське подається, як правило, з

¹ Грушевський М. Історія української літератури: У 6-ти т., 9-ти кн. Т. 1 / М. Грушевський / Упоряд. В. Яременко; авт. передм. П. Кононенко; приміт. Л. Дунаєвської. Київ: Либідь, 1993. С. 58.

² Воронкова В., Швачко С. Лінгвофілософські аспекти інтертекстуальності: архетипне й символічне (рецензія на монографію Переломової О.: Лінгвокультурні коди інтертекстуальності українського художнього дискурсу: діахронічний аспект [Електронний ресурс] / В. Воронкова, С. Швачко. Режим доступу: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/VISNIK_35_24.pdf

³ Харчук Р. Оксана Забужко – авторка першого українського бестселера / Р. Харчук // Сучасна українська проза: Постмодерний період: Навч. посібн. Київ, 2008. С. 193.

неменшою художньою чутливістю і точністю, ніж жіноче... Жіноче тут – у пронизливому ліризмі самої оповіді. Оповіді, яка шукає саме автентичности посеред автоматичности, проти всіх її форм і способів людського спотворення і спустошення»⁴.

Жінки-прозаїки, як слушно зауважила Г. Улюра, – знакове й деякою мірою передбачуване явище, зумовлене специфікою сучасного літературного процесу як постколоніального етапу буття національної літератури⁵. Специфічною ознакою жіночої літератури, як стверджує М. Крупка, є зосередженість на внутрішніх переживаннях героя, звідси психологізм як прикметна риса жіночого дискурсу⁶, а розкрити внутрішнє життя жінки, знайти способи художньо відтворити її духовний світ допомагають фольклорні образи, мотиви, символи тощо.

Оксана Забужко – письменниця, яка представляє новітню українську літературу, є авторкою знакових творів, таких як: «Музей покинутих секретів», «Сестро, сестро», «Казка про калинову сопілку», «Тут могла б бути ваша реклама», «Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій», «Польові дослідження з українського сексу», низки поетичних збірок «Травневий іній», «Диригент останньої свічки», «Автостоп», «Новий закон Архімеда» та ін. «Казку про калинову сопілку», опубліковану 2000 р., називають «одним із найвиразніших текстів української літератури-XX»⁷.

Попри те, що творчість О. Забужко є однією з найбільш досліджуваних і, зрештою, найбільш критикованих у літературознавстві – про це йдеться в

⁴ Скуратівський В. Нельотна погода. Замість передмови та замість монографії / В. Скуратівський // Забужко О. Сестро, сестро. Повісті та оповідання. Вид. 2-ге. Київ: Факт, 2004. С. 13–14.

⁵ Улюра Г. Коронована сила жіночої руки, або про тих, хто пише «іншу прозу» / Г. Улюра // Слово і Час. 2005. № 3. С. 65.

⁶ Крупка М. Гендерний дискурс у сучасній українській літературі / М. Крупка // Актуальні проблеми сучасної філології: Літературознавство. Зб. наук. пр. Рівн. держ. гуман. ун-ту. Рівне, 2000. Вип. IX. С. 146.

⁷ Скуратівський В. Нельотна погода. Замість передмови та замість монографії / В. Скуратівський // Забужко О. Сестро, сестро. Повісті та оповідання. Вид. 2-ге. Київ: Факт, 2004. С. 17.

працях В. Агеєвої, Т. Гундорової, О. Ромазана, Л. Ушкалова, С. Філоненко⁸ та багатьох інших, залишається відкритою для різноаспектних наукових студій. Оскільки взаємозв'язки фольклору і літератури, фольклоризм творчості залишаються пріоритетними напрямками досліджень у літературознавстві та у фольклористиці, чимало праць науковців присвячено питанню форм вияву авторської свідомості крізь призму усної народної словесності у творах О. Забужко, зокрема й на матеріалі «Казки про калинову сопілку».

Аналізуючи твір О. Забужко, літературознавці наголошують на фольклорних джерелах твору (Я. Голобородько, Т. Гундорова, В. Агеєва, О. Башкирова, М. Павлюк та ін.) чи на його біблійній основі (І. Хижняк, Н. Філоненко та ін.). Зокрема професор А. Новиков досліджував «Казку...» в аспекті фольклорно-міфологічного підґрунтя злочину старшої сестри, а відтак – звернув увагу на нове трактування біблійної легенди про Каїна й Авеля та народної казки про калинову сопілку⁹.

А. Соколова вивчала особливості фольклорного міфологізму твору, аналізуючи його крізь призму синтезу міфу, фольклору та літератури¹⁰, однак не можна цілком погодитися з дослідницею, що «синтез демонології, християнської міфології та фольклору дав такий гармонійний сплав сюжету, що авторськими в творі залишились лише його барвіста, пересипана фольклорними кліше мова та не менш майстерно виписані деякі побутові картини»¹¹, про що свідчитиме аналіз «Казки...» у магістерській роботі.

⁸ Агеєва В. Жіночий простір: феміністичний дискурс українського модернізму / В. Агеєва. Київ: Факт, 2003. 318 с.; Ромазан О. Художнє втілення гендерних проблем у творчості Сильвії Плат та Оксани Забужко: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. Ромазан. Дніпропетровськ, 2010. 19 с.; Ушкалов Л. Дзеркала Оксани Забужко // Ушкалов Л. Сковорода та інші: Причинки до історії української літератури. Київ: Факт, 2007. 552 с.; Філоненко С. Концепція особистості жінки в українській жіночій прозі 90-х років ХХ століття / С. Філоненко. Київ–Ніжин, 2006. 156 с.

⁹ Новиков А. Фольклорно-міфологічне підґрунтя злочину в повісті Оксани Забужко «Казка про калинову сопілку» / Анатолій Новиков // Літератури світу: поетика, ментальність і духовність: зб. наук. пр. Кривий Ріг, 2013. Вип. 2. С. 150–156.

¹⁰ Соколова А. Міфологічний фольклоризм «Казки про калинову сопілку» Оксани Забужко / А. Соколова // Фольклористичні зошити: зб. наук. пр. Луцьк, 2009. Вип. 12. С. 131–144.

¹¹ Там само. С. 132.

«Казку...» з огляду на «автобіографічний синерген» розглядала Т. Тебешевська-Качак¹². В. Мислива аналізувала жанрову модифікацію «Казки...» та переосмислення фольклорних змістових елементів народної казки¹³, Д. Анастасьєва простежила зв'язок твору О. Забужко з народним «еквівалентом», акцентувала увагу на поетиці казки, засобах передачі філософського змісту¹⁴. В. Житна цікавилася феміністичним аспектом твору у фольклорно-міфологічному контексті¹⁵. Низку архетипів у творах письменниці дослідила О. Карабльова, зокрема архетип Великої Матері, архетип захарки в «Казці...»¹⁶, а В. Кметь – архетипний образ відьми та «відьомську модальність» у поезії та прозі О. Забужко¹⁷. Міфопоетика прози письменниці – міфологема місяця – стала об'єктом наукового дослідження А. Демченка¹⁸.

В. Сподарець проаналізувала способи художнього моделювання мотиву гріха в «Казці...», дослідила наративні стратегії фольклорно-міфологічного мислення письменниці¹⁹.

Досліджуваний твір цікавив і мовознавців, зокрема йдеться про працю Н. Кудіної²⁰.

¹² Тебешевська-Качак Т. Автобіографізм як принцип нарації та характеротворення у прозі О. Забужко / Т. Тебешевська-Качак // Слово і час. 2004. № 2. С. 39–47.

¹³ Мислива В. Жанрова своєрідність «Казки про калинову сопілку» / В. Мислива // Житомирські літературознавчі студії. 2013. Вип. 7. С. 145–151.

¹⁴ Анастасьєва Д. Інтертекстуальні зв'язки «Казки про калинову сопілку» Оксани Забужко / Д. Анастасьєва // Вісник Донецького національного університету. Серія «Гуманітарні науки». 2011. Вип. 1. С. 13–17.

¹⁵ Житна В. Феміністичні аспекти повісті Оксани Забужко «Казка про калинову сопілку» у фольклорно-міфологічному контексті [Електронний ресурс] / В. Житна. Режим доступу: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1268>

¹⁶ Карабльова О. Засади міфопоетики у творчості С. Майданської та О. Забужко [Електронний ресурс] / Ольга Карабльова https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/12557/1/ilovepdf_com-203-211.pdf

¹⁷ Кметь В. Фольклорні мотиви у творчості Оксани Забужко / В. Кметь // Література. Фольклор. Проблеми поетики. Вип. 35. Київ: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2011. С. 234–242.

¹⁸ Демченко А. Міфологема місяця у «Казці про калинову сопілку» Оксани Забужко [Електронний ресурс] / А. Демченко. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/4_SND_2012/Philologia/8_99851.doc.htm

¹⁹ Сподарець В. Авторська казка на фольклорний мотив («Казка про калинову сопілку» О. Забужко) / В. Сподарець // Поетика слов'янських літератур. Слов'янські літератури у вимірі типологічних зближень та творчих взаємозв'язків. 2016. Т. 276. С. 107–111.

Актуальність теми. Попри те, що «Казка...» О. Забужко була об'єктом вивчення з погляду філософсько-художніх особливостей, психологізму образів, міфологічного мислення авторки, авторської міфотворчості, міфологізму, фольклоризму та інших аспектів, уже понад 17 років цей твір перебуває в центрі української літературознавчої думки²¹, питання фольклорних основ твору потребують ґрунтовного аналізу, що зумовлює актуальність магістерської роботи. Як саме О. Забужко переосмислює фольклорне джерело, якої мети при цьому досягає, які особливості рецепції фольклорного матеріалу, – ці та інші питання потребують детальнішого розгляду.

Мета роботи – визначити фольклорні ознаки «Казки про калинову сопілку» О. Забужко та особливості рецепції фольклорного матеріалу у творі для реалізації авторського задуму.

Мета роботи передбачає виконання таких **завдань**:

- ✓ окреслити наповнення терміна «фольклоризм», визначити основні наукові підходи до явища фольклоризму літератури;
- ✓ визначити чинники, які зорієнтували письменницю на використання уснословесних джерел для написання «Казки...»;
- ✓ проілюструвати зв'язок твору з фольклором на рівні сюжету, мотивів системи образів, образів-символів, мовного оформлення;
- ✓ дослідити авторську адаптацію фольклорних складових у «Казці...»;
- ✓ з'ясувати значення інтепрованого фольклорного джерела для твору.

Об'єкт дослідження – твір О. Забужко «Казка про калинову сопілку».

Предмет – фольклорні складові «Казки...» як стильова домінанта твору.

²⁰ Кудіна Н. Морфологічні вираження просторових відношень в українській мові (на матеріалі «Казки про калинову сопілку» Оксани Забужко) / Н. Кудіна // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2012. Вип. 56 (1). С. 109–114

²¹ Дабо-Ніколаєв Б. Містична топика у «Калиновій сопілці» Оксани Забужко / Б. Дабо-Ніколаєв // Національна своєрідність української літератури фентезі: зб. матеріалів наук. семінарів Центру з дослідження літератури фентезі при Інституті літератури ім. Т. Шевченка НАНУ / ред. Т. Рязанцева, Є. Канчура. Київ, 2019. С. 54.

Джерельна база – твір О. Забужко «Казка про калинову сопілку», який входить до збірки «Сестро, сестро. Повісті та оповідання» (вид. 2-ге., Київ: Факт, 2005. 240 с.)²².

Новизна роботи. Тема, заявлена в магістерській роботі, має наукове «виправдання», позаяк твір О. Забужко залишається актуальним як для тлумачення визначення жанру «Казки...», так і для інтерпретації цього твору крізь призму впливу фольклору. Тема актуальна й з огляду на потребу вивчення сучасного жіночого письма в загальнонаціональному літературному процесі.

Теоретичне значення. Результати магістерської роботи можна використати для вивчення нових явищ та тенденцій сучасної української літератури у її зв'язках із фольклором та міфологією; результати роботи можуть частково доповнити напрацювання дослідників літературного фольклоризму та ін.

Практичне значення. Результати магістерської роботи можна використати на спецкурсах, присвячених вивченню художнього стилю письменниці, на спецкурсах, присвячених теоретико-методологічним основам взаємозв'язку фольклору і літератури, для підготовки та проведення лекцій, для написання курсових і магістерських робіт з української літератури та фольклористики.

Структура магістерської роботи: вступ, два розділи та відповідні підрозділи, висновки, список використаної літератури. У першому розділі розкрито наповнення терміна «фольклоризм», основні аспекти взаємодії фольклору та літератури; у другому – досліджено фольклоризм як стильову ознаку твору О. Забужко «Казка про калинову сопілку». У висновках підсумовано основні аспекти взаємодії фольклору та літературного слова у творі письменниці.

Загальний обсяг магістерської роботи – 70 стор.

²² У магістерській роботі покликання на це видання подаємо в дужках, зазначаючи сторінку.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ФОЛЬКЛОРУ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1.1. *ФОЛЬКЛОРИЗМ* ЯК НАУКОВЕ ПОНЯТТЯ

Звернення літератури до усної народної творчості та використання її досвіду – явище не випадкове: у конкретних умовах як загалом для художньої літератури, так і для окремого письменника виникає необхідність звернутися до фольклору з його багатством сюжетів, мотивів, форм і художніх засобів. Важливо з'ясувати, з якою метою використано фольклорний матеріал та яка його функція в конкретному художньому творі, як письменник оперує цим матеріалом, як інтерпретує його і якій трансформації піддає.

Літературознавці звертають увагу на естетичний чинник фольклору, який є не тільки потужним засобом вираження ідейно-художнього задуму автора, а й одним із найбільш дієвих способів його донесення до читача. Це пов'язано з тим, що «фольклорні твори є сконденсованим виразом актуальних проблем нації, її соціально-політичних і морально-етичних устремлінь, уявлень про красу. Завдяки цьому вони слугують вдячним «будівельним матеріалом» для літературних творів, надаючи їм актуального звучання, соціальної заостреності, народності, художньої довершеності»²³.

Сучасний дослідник Р. Марків зазначає, що поняття «фольклор і література» – складне, багатогранне і багатовимірне явище, це проблема відношення традиції і новаторства, колективності та індивідуальності, взаємовідношення двох світоглядних парадигм²⁴.

Фольклорна традиція тяжіє до типізації, узагальнення, література ж – до індивідуалізації, конкретності. Взаємодія фольклору й літератури – це взаємодія загальної, масової свідомості й свідомості одиничної, індивідуальної. Письменник відрізняється від фольклорного творця індивідуальним характером

²³ Семенюк Л. Фольклоризм творчості Лесі Українки: теоретичний аспект / Л. Семенюк. Режим доступу: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/2974/3/6703.pdf>

²⁴ Марків Р. Теоретичні аспекти фольклоризму в літературі / Р. Марків // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2007. Вип. 41. С. 215.

своїх емоційно-психологічних та ідеологічних проявів. Зв'язок література – фольклор реалізується у взаємному процесі: фольклорні одиниці потрапляють у літературу, та «літературність» фольклору, коли «книжний» твір уходить у фольклорну систему, адже «не існує цілковито «позафольклорних» літературних періодів, стилів або творів, а просто існують художні тексти, де уснопоетичний компонент не лежить на поверхні»²⁵.

Вплив фольклору на літературу є різним. Залежно від історичних обставин, літературного стилю епохи, загальних завдань, що їх висуває культурний розвиток країни в той чи той період, фольклорний вплив може посилюватися або й послаблюватися²⁶. Отож рецепція фольклорних елементів в авторському тексті виявляє себе по-різному, що пов'язано із специфікою розвитку літератури конкретного періоду.

Фольклор завжди є джерелом тем, мотивів, сюжетів, взірцем майстерности для літератури. Художня література розвивається лише на ґрунті усної народної словесності, а успіх художнього твору залежить від того, чи вдале, якщо для цього є потреба, вкраплення в нього фольклору. Дослідник О. Дей зазначав, що «на всьому історичному шляху розвитку писемної літератури народна творчість вливалася до неї різними руслами, в різних формах і доказах, в різноступеневому творчому перетворенні... завжди тією чи іншою мірою впливала на літературний процес ідейно, соціально й естетично. Вплив цей залежно від етапу розвитку літератури й світогляду її представників міг бути стихійним і усвідомленим, безпосереднім і посереднім, суттєво внутрішнім і формально зовнішнім»²⁷. Про це писав і літературознавець М. Яценко: «У період складання національних літератур фольклор відіграє велику роль у формуванні народності літератури не стільки в силу специфіки його форми, поетики чи конкретного змісту, скільки внаслідок того, що він

²⁵ Капура О. Фольклоризм у Михайла Старицького (на матеріалі лірики, ліро-епіки та драматургії): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література» / О. Капура. Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2016. С. 7.

²⁶ Дет. див. огляд: Погонєць Я. Етапи фольклорно-літературної контамінації [Електронний ресурс] / Я. Погонєць // Молодий вчений. 2015. № 12 (27). С. 52–56. Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/12/99.pdf>.

²⁷ Дей О. Спілкування митців з народною поезією / О. Дей. Київ: Наук. думка, 1981. С. 5.

являє собою основну сферу вияву світоглядних, ідейно-естетичних уявлень народу»²⁸.

Питання про зв'язки фольклору і літератури на різних рівнях цікавила українських дослідників починаючи від перших десятиріч XIX століття. І. Франко свого часу у статті «Южнорусская література» слушно писав про «паралельність і близькість цих двох течій», наголошуючи при цьому, що «писемність» завжди мала більш чи менш чітко виражене забарвлення «народного елемента»²⁹, у «Плані викладів історії літератури руської» постійно наголошував на «конечній потребі» «рівнорядного трактування обох родів літератури»³⁰. Цю слушну думку підтверджує творчість багатьох українських письменників, визначальною для якої став саме фольклор: «фольклор – це зупинена, перетворена на світотлумачний макроканон вічність, тоді як література – це час історичний, текучий, духовно й художньо змінний, а відтак і багатолікий навіть при авторській його анонімності...»³¹.

Взаємодію фольклору та літератури досліджують у двох аспектах: використання фольклорних традицій у художніх творах (власне фольклоризм літератури) та вплив літератури на народну творчість, відтак професор І. Денисюк визначав дві моделі взаємозв'язку фольклору з літературою: скомпліковані жанри, які з'являються внаслідок глибинної трансформації народних анекдотів, казок, новел, а також олітературнення фольклорних жанрів, тобто імітація письменником народних творів³².

Питання про фольклоризм в літературі розглядають у контексті одного твору чи творів одного автора або ж конкретного періоду. Отже, наявність фольклорних елементів у літературних творах називають терміном «*фольклоризм*».

²⁸ Яценко М. На рубежі літературних епох / М. Яценко. Київ: Наукова думка, 1977. С. 129.

²⁹ Франко І. Южнорусская література / Франко І. Твори: у 50 т. Т. 41. Київ : Наукова думка, 1981. С. 101

³⁰ Франко І. Зібрання творів: У 50 т. / Іван Франко. Київ: Наукова думка, 1977. Т. 41. С. 24.

³¹ Штонь Г. Фольклор і модерн. Сумісність художніх кодів [Електронний ресурс] / Г. Штонь. Режим доступу: <http://probr.prohosting.com/click/PBE0000003/99>.

³² Денисюк І. Розвиток української малої прози XIX – поч. XX ст. / І. Денисюк. Львів: Академічний експрес, 1999. С. 49.

Питання «фольклоризм літератури» стало об'єктом наукового вивчення від XIX ст. – це праці П. Куліша, М. Костомарова, М. Максимовича, І. Срезневського, М. Грушевського та ін. – і до новіших напрацювань В. Бойка, Л. Дунаєвської, Р. Кирчева, І. Денисюка, Я. Гарасима, М. Дмитренка, О. Гінди та ін., і надалі залишається актуальним: потреба у ґрунтовному вивченні явища фольклоризму в теоретичному аспекті, у висвітленні особливостей цього явища, а також в узагальненому теоретичному аналізові явища індивідуального (авторського) фольклоризму. Теоретичному осмисленню аналізованого явища присвячено наразі дисертацію С. Росовецького «Фольклорно-літературні зв'язки: компаративний аспект» (2004 р.)³³, монографію Р. Маркова³⁴, Ж. Янковської³⁵.

Питання фольклоризму у творчості письменників залишається актуальним, про що свідчать нові розвідки, зокрема В. Івашкова³⁶, О. Гінди³⁷, Сокіл³⁸, Т. Стороженко³⁹, О. Капури⁴⁰, Н. Зінченко⁴¹, І. Дубової⁴², О. Кузьменко⁴³ та ін.

³³ Росовецький С. Фольклорно-літературні взаємозв'язки: генетичний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література», 10.01.07 «Фольклористика» [Електронний ресурс] / С. Росовецький; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Київ, 2004. Режим доступу: <http://referatu.net.ua/referats/7569/156092/?page=0>

³⁴ Марків Р. Фольклор і література: форми діалогу (Фольклоризм в українській літературі кінця XIX – початку XX століття) / Р. Марків. Львів: ПАІС, 2013. 288 с.

³⁵ Янковська Ж. Фольклоризм як визначальний стильовий засіб в українській прозі першої половини XIX століття [Електронний ресурс] / Ж. Янковська // Літературний процес: методологія, імена, тенденції. Київ, 2012. № 1. Режим доступу: <http://kubg.edu.ua/index.php/journal/article/download/22/22>.

³⁶ Івашків В. Фольклор у науковому письменницькому дискурсі Пантелеймона Куліша (1840–1850-ті роки) / В. Івашків // Бюлетень Наукового товариства ім. Шевченка в Америці. 2019. Т. 48. Вип. 64. С. 10–15.

³⁷ Гінда О. Синтез літературного і фольклорного в поетичній творчості українських трудових мігрантів в Італії / О. Hinda // Spheres of Culture. Branch of Ukrainian Studies. Lublin, 2013. Vol. IV. P. 110–117.

³⁸ Сокіл Г. Художній простір повісті Миколи Устияновича «Месьть верховинця»: фольклорно-етнографічні ремінісценції [Електронний ресурс] / Г. Сокіл. Режим доступу: https://digilib.phil.muni.cz/_flysystem/fedora/pdf/145259.pdf

³⁹ Стороженко Т. Фольклорні елементи у художньому світі роману Павла Наніїва «Тричі продана» / Т. Стороженко // Філологічні студії. Одеса, 2017. Вип. 8. Режим доступу: <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/13942C>

⁴⁰ Капура О. Фольклоризм у Михайла Старицького (на матеріалі лірики, ліро-епіки та драматургії): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література» / О. Капура. Нац. пед. ун-т ім. М. Драгоманова. Київ, 2016. 20 с.

Термін «*фольклоризм*» запропонував німецький етнолог, представник мюнхенської школи Ханс Мозер у 1962 році. У своїх працях науковець лише сформулював проблему фольклоризму як передачу і демонстрацію культури з «других рук», не визначивши при цьому можливі підходи й методи його вивчення⁴⁴. Цей термін вживаються для означення полісемантичного поняття двох рівнів: «генетичного» та «функціонального»⁴⁵.

У 60-х роках ХХ ст. активно використовували термін «*фольклоризм літератури*». Наразі, як зауважила Ю. Шутенко, «тривають суперечки» про фольклоризм, його дефініції, його різновиди, що «зумовлені складним характером зв'язку фольклору з літературою, неоднозначним розумінням дослідниками суті самої проблеми фольклоризму»⁴⁶. Сьогодні питання про значення фольклору у збагаченні письменства різних епох сформульовано як проблему в теоретичному аспекті.

У словнику-довідникові «Українська фольклористика» запропоновано тлумачення терміна «*фольклоризм*» як «синкретизм фольклору і літератури на високому художньому рівні, що народжується в процесі тривалої і різнобічної взаємодії та взаємовпливу двох художніх систем»⁴⁷, як стиль популярної і масової культури з ознаками народності (цитати, стилізація), який використовується в художній творчості (музика, мистецтво, письменство), моді,

⁴¹ Зінченко Н. Фольклоризм роману Євгена Гребінки «Чайковський» / Н. Зінченко // Житомирські літературознавчі студії. 2013. Вип. 7. С. 114–119.

⁴² Дубова І. Фольклоризм творчості Степана Руданського: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.01.01 «Українська література» / О. Дубова; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2014. 200 с.

⁴³ Кузьменко О. Стрілецька пісенність: фольклоризм, фольклоризація, фольклорність / О. Кузьменко. Львів: Інститут народознавства НАНУ, 2009. 296 с.

⁴⁴ Moser H. Vom Folklorismus in unserer Zeit / H. Moser // Zeitschrift für Volkskunde. 1962. № 58.

⁴⁵ Янковська Ж. Фольклоризм як визначальний стильовий засіб в українській прозі першої половини ХІХ століття [Електронний ресурс] / Ж. Янковська // Літературний процес: методологія, імена, тенденції. Київ, 2012. № 1. Режим доступу: litp.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/download/22/22.

⁴⁶ Шутенко Ю. Фольклоризм літератури [Електронний ресурс] / Ю. Шутенко. Режим доступу: <http://etno.kyiv.uar.net>.

⁴⁷ Українська фольклористика. Словник-довідник / укл. і заг. ред. М. Чернопиского. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. С. 400.

туризмі, рекламі; зміцнює почуття національної культурної приналежності⁴⁸.

Є інші визначення терміна: І. Руснак розуміє його як «трансформацію, переосмислення, розбудову традиційних фольклорних мотивів, образів, композиційних схем і художніх засобів у канві художнього тексту»⁴⁹;

Л. Семенюк як «усвідомлене і цілеспрямоване освоєння літературою мотивів, сюжетів, образної системи і поетичних засобів фольклору»⁵⁰, М. Чернопиский як «явище посиленого використання фольклору у творчості письменників різних народів», «свідоме звернення письменників до фольклорної естетики»⁵¹.

Фольклоризму розглядають на рівні сюжетного запозичення, наслідування форми та змісту, використання фольклорних тем, ідей, мотивів, переосмислення архетипів у творі, фольклорної символіки тощо. Зокрема Ж. Янковська розглядає «фольклоризм літератури як явище, що відображає співдію народної та авторської творчості на різних рівнях – від найглибших взаємозв'язків, які простежуються у світоглядній площині літературних творів і характеризуються засвоєнням давніх міфологем, архетипних образів та концептів, – до, власне, їх мовностилістичної канви, що також включає у себе чимало складників»⁵².

О. Капура пропонує окреслити поняттям «фольклоризм» «загальнокультурний феномен свідомого й несвідомого художнього сприйняття і засвоєння, ідейно-естетичного й емоційного переосмислення та трансформації різноманітних формальних і змістових засобів, прийомів і різноманітних поетичних форм народної творчості в художніх текстах, явище олітературення

⁴⁸ Універсальний словник енциклопедія / гол. ред. ради чл.-кор. НАНУ М. Попович. 4-те вид., перероб., доп. Вид-во «Тека», 2006. С. 1311.

⁴⁹ Руснак І. Український фольклор / І. Руснак. Київ: Академія, 2010. С. 304.

⁵⁰ Семенюк Л. Фольклоризм творчості Лесі Українки: теоретичний аспект / Л. Семенюк. Режим доступу: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/2974/3/6703.pdf>

⁵¹ Чернопиский М. Фольклоризм у літературі // Українська фольклористика. Словник-довідник / укл. М. Чернопиский. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. С. 400.

⁵² Янковська Ж. Фольклорні інтенції вибраних творів Івана Франка [Електронний ресурс] / Ж. Янковська. Режим доступу: <https://eprints.oa.edu.ua/0.pdf>

уснопоетичної традиції на різних рівнях взаємодії колективного (народного) та індивідуального (авторського) первнів у мистецькому професійному творі»⁵³.

Термін «*фольклоризм*» передбачає функційний аспект використання фольклорного елемента в літературному тексті, зокрема стилетворчий – використання мовностилістичних засобів, що впливають на формування стилю письменника, жанротворчий – використання жанрової структури чи сюжетної схеми, що є готовою формою для втілення мистецького задуму, системотворчий – звернення до образної системи та символіки усної поетичної творчості, ступінь трансформації фольклорема, що включає формальний і змістовий чинники, спрямованість трансформації фольклорних елементів – зближення чи відштовхування від неї⁵⁴.

Фольклоризм може виявляти себе на різних рівнях: як цитування окремих зразків усної народної творчості, через сюжетне запозичення, введення в текст окремих фольклорних мотивів чи образів, символічне переосмислення фольклорних міфологічних першоелементів⁵⁵.

Типи фольклоризму можуть бути різними. Вони залежать від творчої манери, якої дотримується той або інший митець слова, від його індивідуального стилю, особливостей оповідальної мови тощо. Відповідно до організації літературного тексту фольклоризм має переважно такі формально-змістові рівні: жанрово-композиційний; фабульно-сюжетний, рівень мотиву; образно-персональний; архетипно-знаковий (символічний); мовностилістичний; версифікаційний⁵⁶.

⁵³ Капура О. Фольклоризм у Михайла Старицького (на матеріалі лірики, ліро-епіки та драматургії): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література» / О. Капура. Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2016. С. 7.

⁵⁴ Чернопиский М. Фольклоризм у літературі // Українська фольклористика. Словник-довідник / уклад. М. Чернопиский. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. С. 401; Марків Р. Теоретичні аспекти фольклоризму в літературі / Р. Марків // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2007. Вип. 41. С. 221.

⁵⁵ Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка. 2-е вид. Київ: ВЦ «Академія», 2007. С. 710.

⁵⁶ Капура О. Фольклоризм у Михайла Старицького (на матеріалі лірики, ліро-епіки та драматургії): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література» / О. Капура. Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2016. С. 14–15.

С. Росовецький у монографії «Фольклорно-літературні зв'язки: компаративний аспект» виокремлює етапи, за якими варто аналізувати фольклоризм художнього твору: розв'язання питання про наявність у творі фольклорного впливу, розпізнавання виявленого фольклорного впливу як сюжетного чи стилістичного, або і сюжетного і стилістичного водночас, визначення жанрової специфіки усного об'єкта рецепції, визначення його національної (етичної) належності, пошук найближчих до усного об'єкта рецепції фольклорних варіантів і текстуальні зіставлення з літературним твором, щоб визначити обсяг (ступінь) використання їх у ньому, напрями і засоби трансформації⁵⁷.

Розрізняють поняття фольклоризм «природний» – процес долучення письменника до фольклорних джерел на рівні підсвідомости, запозичення сюжетів, мотивів, образів із фольклору; «кабінетний» – якому властива книжкова інтерпретація фольклорних елементів, причому на сучасному етапі «природний» тип фольклоризму трансформується на «кабінетний», а власне «природний» фольклоризм у новій українській літературі – явище досить рідкісне⁵⁸. Різновидом фольклоризму є переосмислення народної міфології, що «фольклоризм проявляється переважно через поетично трансформований міфологічний символ»⁵⁹.

На думку Ж. Янковської, найбільш доречний є поділ фольклоризму за способом засвоєння, відтворення та сферою використання, який подано у словнику-довіднику «Українська фольклористика», у якому він потрактований як поняття «двох рівнів вияву: генетичного та функціонального»⁶⁰, де перший рівень пояснено з посиланням на Р. Кирчіва як «наслідування або використання фольклору в літературній творчості» – це «найбільш типова ознака

⁵⁷ Росовецький С. Фольклорно-літературні зв'язки: компаративний аспект / С. Росовецький. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2001. С. 68.

⁵⁸ Там само. С. 72.

⁵⁹ Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка. 2-е вид. Київ: ВЦ «Академія», 2007. С. 711.

⁶⁰ Янковська Ж. До питання про з'ясування теоретичних аспектів фольклоризму української літературної прози першої половини XIX ст.: загальні зауваги / Ж. Янковська // Українське літературознавство. 2013. Вип. 77. С. 107.

продуктивного фольклоризму, коли, орієнтуючись на фольклорну поетику, автори літературних творів творчо трансформують, переосмислюють фольклорні мотиви, образи, композиційні схеми та художні засоби у канві власного тексту»⁶¹.

Український фольклорист О. Мишанич виділяє дві основні «лінії» зв'язку літератури з усною народною словесністю: по-перше, це «вплив на сюжети, коли в літературний твір потрапляють явно народнопоетичні сюжети, що відповідно обробляються, редагуються, стаючи композиційним компонентом цілого твору»; а другою лінією фольклорного впливу на літературу треба вважати вплив на стиль. Ідеться про використання письменниками і насамперед поетами народнопоетичних образів, стильових засобів вираження, зрештою всього багатства народнопоетичних форм»⁶². Отож проблема вивчення народних джерел національної культури, зокрема й літератури, як зазначає О. Вертій, це «проблема синтезу, діалектичної єдності двох світоглядів, двох систем художньо-естетичних цінностей»⁶³.

Якщо фольклоризм лише наслідування уснопоетичних зразків, стилізація чи механічне перенесення у твір фольклорного багатства, наповнення тексту народнопоетичною образністю, тоді це слабка сторона літературної творчості. Найкращий вияв фольклоризму – це сміливе творче «переплавлення митцем у своїй індивідуальній манері народнописаних зразків із метою художньої реалізації ідей своєї доби й загальнолюдського звучання»⁶⁴.

Фольклоризм, як стверджує Р. Марків, – це явище «безпосередньо пов'язане з основними напрямками розвитку літератури в певну епоху, із центральними світоглядними концепціями, характерними для цієї епохи, зі стильовими напрямками, а також із своєрідністю стилю окремого автора. Кожен із цих аспектів визначає комплекс критеріїв формування фольклоризму. Окрім

⁶¹ Українська фольклористика. Словник-довідник / укл. і заг. ред. М. Чернопиского. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. С. 399.

⁶² Мишанич О. Українська література другої половини XVIII ст. і усна народна творчість / О. Мишанич. Київ: Наукова думка, 1980. С. 41–42.

⁶³ Вертій О. Народні джерела національної самобутності української літератури 70–90-х років XIX століття / О. Вертій. Суми: Собор, 2005. С. 31.

⁶⁴ Дей О., Дмитренко М. На крилах народної пісні / О. Дей, М. Дмитренко. Київ, 1986. С. 6.

того, фольклоризм кожного письменника є своєрідним, навіть більше – вибір та опрацювання фольклорного матеріалу, принципи його естетичного оформлення не однакові у творчості одного автора, – вони багато в чому залежать не лише від творчої індивідуальності письменника, але від самого створюваного мистецького об'єкта – твору. Проте існують певні закономірності цього явища, які можна дослідити лише на прикладі творчості окремого письменника, кожного окремого твору»⁶⁵.

Кожна епоха в літературному житті зі своїми школами, напрямками, течіями ілюструє специфіку взаємин із усною народною творчістю: уже наприкінці ХІХ ст. питання зв'язку літератури і фольклору відповідно до вимог часу набуло нового змісту. Письменники відмовилися від стилізації під народні зразки та бездумного запозичення, а намагалися природно «вживити» фольклорні елементи у художній текст, «не йшли шляхом зовнішнього наслідування, орнаменталізації й інкрустації фольклором, а зверталися до глибинного творчого синтезу фольклорного матеріалу, підпорядковували його своїм ідейно-творчим цілям, по-своєму осмислювали народні мотиви, надаючи їм часто оригінальної художньо-змістової інтерпретації»⁶⁶. Дослідниця О. Шубравська зазначала: «Якщо на попередньому етапі переважала тенденція вводити фольклорний елемент у художню тканину творів як самодостатній, до певної міри автономний, то тепер зв'язок з фольклором стає складнішим, розгалуженішим, менш помітним зовні, проте функціонально глибшим і доцільнішим»⁶⁷. Отже, автори пробують інтерпретувати фольклорні основи у художньому творі відповідно до вимог часу.

Рецепція фольклорних образів та мотивів у літературі ХХ століття – одна із провідних тенденцій літературного процесу: «від модерного трактування за допомогою образів народнопісенної культури екзистенційного роздвоєння

⁶⁵ Марків Р. Теоретичні аспекти фольклоризму в літературі / Р. Марків // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2007. Вип. 41. С. 222.

⁶⁶ Кирчів Р. Український фольклор у польській літературі (період романтизму) / Р. Кирчів. Київ: Наук. думка, 1971. С. 116.

⁶⁷ Шубравська О. Фольклорні елементи у п'єсах І.І. Карпенка-Карого / О. Шубравська // Народна творчість та етнографія. 1989. № 1. С. 42.

особистості красне письменство поступово рухалося до пастишу, бурлеску, інтертекстуального конструювання образного світу у літературі останніх десятиліть ХХ віку», – зазначає О. Романенко⁶⁸.

Щодо фольклоризму в українській літературі поч. ХХ ст., то Р. Марків стверджує, народнопоетичні джерела стали органічною потребою писемної творчості в інтерпретації актуальних проблем. Саме фольклор дав поштовх становленню новітніх способів відтворення реальності, засобом акумулювання та сутнісного позиціювання філософських, морально-етичних та естетичних ідей у літературних творах цієї доби. Важливим у творчій комунікації фольклору і літератури цього періоду став розвиток української фольклористики, самі письменники вивчали народну творчість⁶⁹.

Взаємодія фольклору і літератури має історичний характер, на різних етапах її розвитку ступінь художньої трансформації фольклорного матеріалу буде різним, і якщо не простежувати взаємодію літератури і фольклору, то «практично неможливо глибоко зрозуміти та історично правдиво висвітлити закономірності й умови розвитку українського художнього письменства, звернення письменників до скарбів фольклору як до джерел ідейно-тематичного та художнього збагачення літератури...»⁷⁰.

Фольклоризм кожного письменника має своєрідний характер: вибір та опрацювання фольклорного матеріалу, принципи його естетичного оформлення. Через знання та розуміння фольклорної основи творів можна посправжньому глибоко і всебічно збагнути феномен художнього мислення ідіюстилю письменника. Досліджуючи фольклор у творчості того чи іншого письменника, звертають увагу на використання народнопісенної поезики – сюжети, мотиви, образи, художньо-виражальні засоби, а також на

⁶⁸ Романенко О. Фольклорні мотиви та сюжети в сучасній українській літературі: кітчеві експерименти чи нові художні акценти? [Електронний ресурс] / О. Романенко. Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-10764.html>.

⁶⁹ Марків Р. Фольклор і література: форми діалогу (Фольклоризм в українській літературі кінця ХІХ – початку ХХ століття) / Р. Марків. Львів: ПАІС, 2013. С. 244.

⁷⁰ Гамаш А. До проблеми взаємин літератури і фольклору / А. Гамаш // Українська філологія: школи, постаті, проблеми: зб. наук. пр. Львів: Світ, 1999. Ч. 2. С. 489.

закономірності відбору фольклорного матеріалу, принципи його рецепції, жанровий аспект такого синтезу.

Визначення рівня фольклорного впливу у літературному творі передбачає:

- ✓ розв'язати питання про наявність у творі фольклорного впливу;
- ✓ розпізнати виявлений фольклорний вплив як сюжетний чи стилістичний, або і сюжетний і стилістичний водночас;
- ✓ визначити жанрову специфіку усного об'єкта рецепції;
- ✓ визначити його національну (етичну) належності;
- ✓ знайти найближчі до усного об'єкта рецепції фольклорних варіантів і текстуальні зіставлення з літературним твором, щоб визначити обсяг (ступінь) використання їх у ньому, напрями і засоби трансформації⁷¹.

Очевидно, що зв'язок творчості митця з фольклором є органічним та необхідним, адже лише такими чином письменник зможе репрезентувати самотню творчу лабораторію. Як зазначає В. Кметь, «фольклоризми забезпечують актуальність художньому текстові, адже апелюють до колективної пам'яті реципієнтів і творять відкриту структуру для нового оригінального прочитання»⁷².

Питання «література і народна творчість» вимагає нового трактування, адже сьогодні, як зазначає В. Погребенник, навіть поширений термін «використання фольклору» «нівелює багатство форм «зустрічей» письменника з народною словесністю»⁷³, і фольклор залишається безсумнівним «каталізатором культури етносу, відображенням його субстанційних процесів»⁷⁴.

Таким чином, для літератури характерні два основні типи фольклоризму:

⁷¹ Росовецький С. Фольклорно-літературні зв'язки: компаративний аспект / С. Росовецький. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2001. С. 68.

⁷² Кметь В. Фольклорні мотиви у творчості Оксани Забужко / В. Кметь // Література. Фольклор. Проблеми поетики. Вип. 35. Київ: Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка, 2011. С. 235.

⁷³ Погребенник В. Фольклоризм української поезії (остання третина XIX – перші десятиліття XX століття) / В. Погребенник. Київ: Юніверс, 2002. 158 с.

⁷⁴ Грица С. Ендогенна природа фольклору / С. Грица // Філософська і соціологічна думка. 1994. № 7–8. С. 63.

це пряме запозичення – введення у твір народного елемента та стилізація під фольклорні зразки; переосмислення фольклорних елементів, їх рецепція, трансформація крізь свідомість, світорозуміння письменника. Ці типи фольклоризації відбуваються на рівні сюжету, мотиву, образу, символу, поетики та стилю.

1.2. ФОЛЬКЛОРНІ МАРКЕРИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО ДИСКУРСУ

Синтез літератури і фольклору засвідчено впродовж усієї історії становлення та розвитку художньої літератури, а саме використання фольклорних елементів в авторському тексті на кожному етапі розвитку літератури мало свою специфіку, зумовлену вимогами часу, про що йшлося в попередньому підрозділі магістерської роботи. Тому для розуміння фольклоризму творчості Оксани Забужко варто звернути увагу на її манеру письма в контексті літератури поч. ХХІ ст.

Кожна культурно-історична епоха та кожен із напрямів дослідницької думки визначає для себе основні аспекти. У добу романтизму, реалізму, модернізму й авангардизму фольклор зумовлювався потребами знання народу, боротьбою за національну самобутність і художній прогрес письменств⁷⁵, особливо потужним був вплив фольклору на новітню літературу початку ХХ ст., коли постало завдання виборювати волю, злучити насильно роз'єднану Україну, збудувати власну державу⁷⁶. Фольклорна та літературна традиція, як відомо, найтісніше зближуються в епоху романтизму, коли чимало фольклорних жанрів зазнало «олітературення», вагомим також був вплив фольклорних джерел на літературу II пол. ХІХ ст.

В українській літературі різних періодів помітне домінування того чи іншого типу фольклоризму, зокрема давній літературі притаманне вкраплення оригінальних фольклорних творів, мотивів, образів із орнаментальною метою, для доби романтизму – внаслідок зближення уснопоетичної та літературної традицій відбувалася стилізація авторських творів під фольклорні завдяки

⁷⁵ Погребенник В. Фольклоризм української поезії (остання третина ХІХ – перші десятиліття ХХ ст.) / В. Погребенник. Київ: НПУ ім. М. Драгоманова, 2002. С. 3.

⁷⁶ Там само. С. 3.

запозиченню сюжетів та символів. У ХХ ст. осмислення фольклору стає ґрунтовнішим і набуває більш вигадливих форм, що вимагають глибокого знання української культури, зокрема міфології, і розуміння національної картини світу. У літературі ХХІ ст. «фольклоризм літератури найчастіше набуває форми символу, який можна дешифрувати безкінечно»⁷⁷. Зазначмо, що аспекти взаємодії фольклорних мотивів та художніх концепцій у літературі постмодернізму аналізує О. Романенко⁷⁸.

Досліджуючи фольклорні основи «Казки...» О. Забужко, важливо з'ясувати місце фольклору в естетичній традиції національної літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст., а з іншого боку, цілком слушно зауважив В. Погребенник, що «вага значного твору зумовлена не його фольклорністю, а філософським і художнім рівнем витлумачення подій і явищ, що в цьому творі зображені. Та й саме звертання до народної творчості ще не гарантує художнього успіху»⁷⁹.

Як відомо, О. Забужко виразна представниця сучасного постмодернізму, проза якого ілюструє зміни стилю, тематики, поетики, на перший план виходить відкритість (розтабування), довільність художніх інтерпретацій, творча розкутість, виразні прояви психологічних експлікацій «Я» письменника⁸⁰, дві моделі прози: «підсумків життя» і «моделі актуалітету» – «невідкланого імпульсу, своєрідного психологічного репортажу з надр внутрішнього життя, з моменту світопереживання, культурної самоідентифікації суб'єкта свідомості»⁸¹. Окрім цього, як зазначає В. Мислива, для постмодернізму характерні дві тенденції:

⁷⁷ Кривенко О. Фольклоризм української літератури як дескриптивний код / О. Кривенко // Культура народів Причорномор'я. 2014. № 275. С. 156–158. Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/93287/39->

⁷⁸ Романенко О. Фольклорні мотиви та сюжети в сучасній українській літературі: кітчеві експерименти чи нові художні акценти? [Електронний ресурс] / О. Романенко. Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-10764.html>.

⁷⁹ Погребенник В. Фольклоризм української поезії (остання третина ХІХ – перші десятиліття ХХ ст.) / В. Погребенник. Київ: НПУ ім. М. Драгоманова, 2002. С. 3.

⁸⁰ Тебешевська-Качак Т. Автобіографізм як принцип нарації та характеротворення у прозі О. Забужко / Т. Тебешевська-Качак // Слово і час. 2004. № 2. С. 39.

⁸¹ Кодак М. Душа під вантажом доби: Про сучасну прозу, здебільшого молоду / М. Кодак // Дніпро, 1997. № 3–4. С. 125.

!а) використання фольклорних мотивів та сюжетів;

б) кітчеві інтерпретації та фольклорні інтертекстуальні зв'язки, за допомогою яких вибудовується цілісний художній світ⁸².

На тлі духовних пустот сьогоденної літератури спостерігають «часте використання народнопісенних мотивів, тем, образів» для декларування нового жіночого стилю⁸³. Пропонуючи «свою версію-казку», О. Забужко наголошує на значенні народної казки: «...народна казка – то, як-не-як, не Мопассан (Шекспір, Ронсар, Сільвія Плат тощо), і її, так несподівано виявлена, «екзотичність» у сьогоденній національній культурі наводить на гадку про речі, далеко серйозніші, аніж наш хронічний брак інтелігентної літературної критики»⁸⁴.

Н. Тихолоз, окреслюючи особливості літературної казки, зазначає, що це є «унікальний за продуктивністю й популярністю жанр художньої словесності. Генетично споріднена з міфом, вона, істотно десакралізувавшись, зберегла зв'язок із ним на рівні внутрішньої форми, стала одним із найпоширеніших фольклорних жанрів, а згодом, проникнувши в систему письменства, трансформувалася в якісно новий жанр – літературну казку. Активно функціонуючи в межах уснонародної та літературно-писемної традицій, казка з часом набуває статусу жанру двоадресатного (спрямованого на сприймання водночас дитячою й дорослою аудиторією), дифузного (здатного до реалізації в різних літературних родах – епіці, драматургії, ліричній поезії) і навіть паралітературного (себто такого, що виходить за межі самої лише словесної творчості і взаємодіє з іншими мистецтвами – малярством, графікою, музикою, театром, оперою, балетом, кінематографом тощо)»⁸⁵. Літературна казка, як зазначає дослідниця, у своєму становленні проходить «фази спорадичної

⁸² Мислива В. Жанрова своєрідність «Казки про калинову сопілку» / В. Мислива // Житомирські літературознавчі студії. 2013. Вип. 7. С. 146.

⁸³ Бовсунівська Т. Стильовий еkleктизм прози Оксани Забужко [Електронний ресурс] // Актуальні проблеми укр. лінгвістики: теорія і практика. 2009. Вип. 19. С. 44–59. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apyl_2009_19_7

⁸⁴ Забужко О. Сестро, сестро: Повісті та оповідання. 3-тє вид., допов. / О. Забужко. Київ: Факт, 2005. С. 254.

⁸⁵ Тихолоз Н. Жанрові модифікації казки у творчості Івана Франка: автореф. дис. ... канд. філолог. наук : спец. 10.01.01. «Українська література» / Н. Тихолоз. Львів, 2003. С. 8.

інтеграції фольклорно-казкових елементів у структуру інших жанрів письменства (літописів, апокрифів, житій та ін.) на рівні, сказати б, «молекулярної» дифузії; письмової фіксації, що активізувалася в епоху романтизму («фольклористична» казка, за Л. Брауде); літературного переказу; обробки й, нарешті, індивідуально-авторської трансформації у цілком самостійний жанр писемної форми побутування з оригінальною сюжетно-образною системою, яскраво вираженим – на рівні світогляду й стилю – суб'єктивно-особистісним забарвленням (на противагу імперсональній, усноповідній, максимально традиційній за композиційною структурою народній казці з відносно обмеженою системою усталених зображально-виражальних засобів)»⁸⁶.

Фольклорна і літературна казка відрізняються між собою, позаяк народна казка, «відшліфована віками, поєднує в собі простоту, наївність і безмежне багатство уяви. Вона узагальнює досвід поколінь, у ній не відчувається індивідуальності першотворця, бо кожне покоління щось додавало до основи, яка губиться в глибині століть. Літературна казка несе на собі «видиму печать особистості» того, хто її створив»⁸⁷.

Багатовимірність «Казки...» О. Забужко дає широкий простір для різноаспектних студій, позаяк, за словами Ю. Кульбабської, «наскрізь психологізована та гендерно маркована... Це так зване «жіноче письмо», що заглиблює нас у внутрішній світ жінки, «жіночий простір». Проблема материнства, сестринства та дружби, інтимних стосунків з чоловіками, жінка як митець та ін., безпосередньо чи опосередковано з ними пов'язаних, розгортаються на сторінках творів письменниці»⁸⁸. Очевидно, що на свідомість О. Забужко впливають різні чинники, домінантний з яких є фольклор: уявлення про казку як жанр, досвід фольклорної інтерпретації інших письменників, а

⁸⁶ Тихолоз Н. Жанрові модифікації казки у творчості Івана Франка: автореф. дис. ... канд. філолог. наук : спец. 10.01.01. «Українська література» / Н. Тихолоз. Львів, 2003. С. 8.

⁸⁷ Цит. за: Мислива В. Жанрова своєрідність «Казки про калинову сопілку» / В. Мислива // Житомирські літературознавчі студії. 2013. Вип. 7. С. 146.

⁸⁸ Кульбабська Ю. Спроба психоаналітичного підходу до інтерпретації прози Оксани Забужко / Ю. Кульбабська // Мандрівець. 2005. № 6. С. 35.

також специфіка сучасної літератури, жанрові пошуки авторки в художній творчості тощо. Таким чином, взявши за основу фольклорну казку, О. Забужко «у рамках традиційного сюжету втілює цілком постмодерну ідеологію: переступання межі норм соціуму, християнського закону»⁸⁹.

Отже, взаємозв'язок літератури та фольклору дає широкі можливості для тлумачення текстів художньої літератури ХХІ ст. крізь призму його фольклоризму. Досліджуючи фольклорну основу того чи того твору, ідеться про принципи рецепції фольклору, особливості синтезу фольклору та літератури у творі, зважаємо на використання таких компонентів усної народної словесности, як сюжети, мотиви, образи, художньо-виражальні засоби, що й аналізуватимемо на конкретному творі О. Забужко в наступному розділі магістерської роботи.

⁸⁹ Радько Г. Архетипи та екзистенціали в «Казці про калинову сопілку» Оксани Забужко / Г. Радько // Філологічні семінари. Парадигма сучасного літературознавства: світовий контекст. Київ, 2013. Вип. 1. С. 263–269. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fils_2013_16_33.

РОЗДІЛ II

ФОЛЬКЛОРНІ СКЛАДОВІ ТВОРУ «КАЗКА ПО КАЛИНОВУ СОПІЛКУ»

2.1. ІСТОРІЯ НАПИСАННЯ ТВОРУ

Особливості творення свого твору коментувала сама О. Забужко: «Калинова сопілка» мені, як кажуть, «пішла», хоча достатньо своєрідно писалася. Адже це достатньо містична річ, якась абсолютно відьомська. Я її писала в Германії, і мені постійно снівся Гете, ауру якого я відчувала»; «ця повість веде себе дивакувато, коли вона версталась, навіть з комп'ютерною технікою у них щось постійно відбувалося. Ось така вона, моя «Казка...»⁹⁰.

Письменниця зазначала, що «адресувала всім дорослим дітям» свою версію-казки, однак була вражена, що в рецензіях на «Казку...» «рیمейку не впізнав жоден із критиків», що її «стилізаторське, реставраційно-любовне «вишивання хрестиком» – по деталях, по затраченій архаїці» було даремне⁹¹.

Мета створення цього твору – пояснити, чому сталося вбивство, адже таємниця «Калинової сопілки – так само, як Синьої Бороди», – як зазначає письменниця, – «засі[вши]ла десь у підсвідомості»⁹², це бажання пояснити сестровбивство через рیمейк відомого переказу⁹³: «можна тільки ще раз перечитати старовинну казку. Здмухнути з неї пил, як із фамільної камеї. І, з холодком забобонного остраху, переконатися, що десь там, у пра-пра-пра-млї часу, вона, потоплена, слабко-мерехтлива, усе ще, виявляється, жива» – принамні настільки, щоби, буди витягнутою на світло...»⁹⁴.

О. Забужко в одному із своїх інтерв'ю розповіла, що стимулом до написання було дитяче здивування з відсутності мотивації вбивства в сюжеті народної казки про калинову сопілку, тому Ганнуся, голос якої був придушений

⁹⁰ Інтерв'ю Оксани Забужко «В українській культурі не було місця для осмислення екзистенційного досвіду жінки» [Електронний варіант]. Режим доступу: https://zn.ua/ukr/ART/oksana_zabuzhko_v_ukrayinskiy_kulturi_ne_bulo_mistsya_dlya_

⁹¹ Забужко О. Сестро, сестро: Повісті та оповідання. 3-тє вид., допов. / О. Забужко. Київ: Факт, 2005. С. 253.

⁹² Там само. С. 250.

⁹³ Там само. С. 250

⁹⁴ Там само. С. 255.

у народному варіанті твору, крізь століття заговорила на виправдання свого вчинку: коли трапляється трагедія в людських стосунках, то це не тільки з вини однієї сторони⁹⁵, тому, підкреслювала авторка, «я користалася традиційним фольклорним сюжетом саме для того, аби розірвати його зсередини й прочитати на жіночий лад»⁹⁶.

2.2. ФОЛЬКЛОРНЕ ПЕРШОДЖЕРЕЛО ТВОРУ

Джерелом «Казки...» О. Забужко стали народні казки, сюжет і мотиви яких пов'язані з метаморфозою людини, а саме: «Казка про дивну сопілку» (варіант – «Калинова сопілка», записана у 50-их рр. ХІХ ст.), «Казка про убиту сестру та калинову дудку» («Про вбиту сестру і калинову сопілку»), «Дідова дочка і золота яблунька», «Дідова дочка й бабина дочка». Для створення образів сестер Ганни та Оленки використано казки «Золотий черевичок», «Казку про Івасика-Телесика» та ін. Ці казки письменниця знала ще з дитинства: «Безперечно, що у дитинстві все закладається... звертаюся до дитинства за враженнями. Дійсно не золотий вік, а золотий запас. Той, який конвертується»⁹⁷. Щодо переосмислення народних казок та балад про калинову сопілку, то українській літературі відомі твори Б. Грінченка, Л. Шияна, Л. Костенко та ін., які є авторами літературних казок. Сюжет про чарівний музичний інструмент, що викриває вбивцю, поширений у фольклорному й літературному матеріалі інших народів, зокрема в Англії, Шотландії, Ірландії, у країнах Скандинавії, де відома «Балада про двох сестер».

Сюжет фольклорних творів розповідає про те, що страшний брат убив молодшого чи «бабина» дочка свою зведену сестру – «дідову» дочку. На могилі вбитого молодшого брата (чи дівчини) виростає калина, з якої чумак вирізає сопілку, що людським голосом розповідає старшну правду. Після того, як злочин розкрито, старшого брата *«прогнав його батько геть з очей і zostалися*

⁹⁵ Цит за: Кульчицький О. Іранці розуміють, чому Ганнуся стала вбивцею: українська література заговорила на фарсі / О. Кульчицький // Всесвіт. 2011. № 3–4. С. 206.

⁹⁶ Інтерв'ю Оксани Забужко «В українській культурі не було місця для осмислення екзистенційного досвіду жінки» [Електронний варіант]. Режим доступу: https://zn.ua/ukr/ART/oksana_zabuzhko_v_ukrayinskiy_kulturi_ne_bulo_mistsya_dlya_

⁹⁷ Забужко О. // Серія «Інший формат» / упоряд. Т. Прохасько. Івано-Франківськ: Лілея–НВ, 2003. Вид. 4. С. 7–10.

зі старою віку доживати»⁹⁸, «бабину» дочку за покару «прив'язали до кінського хвоста й рознесли по полю»⁹⁹. Якщо в казці «Дідова й бабина доньки» «вимальовується шлях героїні в доросле життя, відокремлення від сім'ї, в якій вона стала чужою», то те саме можна і сказати про сюжетну лінію в «Казці...» О. Забужко¹⁰⁰.

Народні казки, переплітаючись у творі О. Забужко, творять основу сюжету «Казки...». Зокрема про Ганну-панну з казки «Золотий черевичок», «яка тричі приїдила на королівський банкет – спершу четвериком, тоді шестериком, а тоді восьмериком таких вороних, як змії, що являлися їй із розкритої верби» (с. 72), Марія часто розповідала доньці, а згодом Ганна теж почала уявляти себе панною: «...вона, Ганнуся: Ганна-панна. Вербо яра, відчинися, Ганна-панна йде, – шепотіла...» (с. 95); пор.: у народній казці: « – Вербо яра, відчинися! Ганна-панна йде. От верба й відчинилася, а відтіля так панни й вилинули»¹⁰¹.

Натомість мрія Ганнусі про казкового принца пов'язана з казкою про золотоволоску¹⁰², яку Марія теж любила розповідати доньці, довгими зимовими вечорами розчісуючи їй волосся: «про дівчину-золотоволоску, яку князенко підгледів у воді, коли купалася, а згодом засватав їй» (с. 72).

Отже, контамінація традиційних казкових сюжетів стає для авторки найкращою моделлю для реалізації свого творчого наміру.

⁹⁸ Казка про дивну сопілку [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://svitkazok.blogspot.com/2013/04/blog-post_26.html

⁹⁹ Казка про убиту сестру та калинову дудку // Семиліточка: українські народні казки у записах та публікаціях письменників XIX – початку XX століття. Київ: Веселка, 1990. С. 203–205.

¹⁰⁰ Тиховська О. Українська народна чарівна казка: психоаналітичний аспект: монографія / О. Тиховська. Ужгород: Гражда, 2011. С. 204.

¹⁰¹ З живого джерела: Українські народні казки в записах, переказах та публікаціях українських письменників / упоряд., літературна обробка, вступ. ст. та примітки Л. Дунаєвської. Київ: Радянська школа, 1990. С. 116; або: Золотий черевичок [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://kazky.org.ua/zbirky/javorova/zolotyj-czerevyczok>

¹⁰² Див.: Золотоволоса похресниця // Таємниця скляної гори. Закарпатські народні казки, зібрані М.Фінцицьким; пер. з угорської та післямова Ю. Шкробинця. Ужгород: Карпати, 1975. С. 97–100.

2.3. ПИТАННЯ ЖАНРОВОЇ ПРИРОДИ ТВОРУ

Дослідники по-різному трактують жанр твору О. Забужко. Передусім звернімо увагу на його промовисту назву та жанрову «ідентифікацію», яку дає письменниця, а також на трактування в літературознавстві.

Професор А. Новиков називає цей твір повістю-ремейком¹⁰³, Я. Голобородько трактує його як повість-притчу, повість-міф, повість-метафору¹⁰⁴; Т. Гундорова вважає, що це «фольклорна готична повість», «інтелектуальна казка»¹⁰⁵, із нею погоджується Г. Радько, яка наголошує, що О. Забужко «перевідкриває особливий світ народної казки у готичній повісті, яка дала можливість письменниці показати рух життя, розвиток характерів, численні побутові подробиці, які вказують на місце дії – українське село»¹⁰⁶. Дослідниця С. Переломова трактує «Казку...» як постмодерне оповідання¹⁰⁷, П. Павлюк – як повість-інтермедію, один із найкращих зразків сучасної літературної казки¹⁰⁸.

Те, що О. Забужко в заголовку свого твору вказала на фольклорний жанр, свідчить: ще до ознайомлення читача із змістом художнього тексту, літературний твір актуалізує асоціативне мислення на ментальному рівні¹⁰⁹, адже заголовок може «складати не тільки повноцінну частину тексту, але й

¹⁰³ Новиков А. Фольклорно-міфологічне підґрунтя злочину в повісті Оксани Забужко «Казка про калинову сопілку» / А. Новиков // Літератури світу: поетика, ментальність і духовність: зб. наук. пр. Кривий Ріг, 2013. Вип. 2. С. 150.

¹⁰⁴ Голобородько Я. Резонансне слово Оксани Забужко в українській прозі / Я. Голобородько // Вісник Національної академії наук України. 2008. № 1. С. 49.

¹⁰⁵ Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн / Т. Гундорова. Київ: Критика, 2005. С. 97.

¹⁰⁶ Радько Г. Архетипи та екзистенціали в «Казці про калинову сопілку» Оксани Забужко / Ганна Радько // Філологічні семінари. Парадигма сучасного літературознавства: світовий контекст / Г. Радько. Київ, 2013. Вип. 1. С. 264. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fils_2013_16_33.

¹⁰⁷ Переломова О. Лінгвокультурні коди інтертекстуальності українського художнього дискурсу: діахронічний аспект / О. Переломова. Суми: Вид-во СумДУ, 2008. С. 96.

¹⁰⁸ Павлюк П. «Мене сестриця з світу згубила...»: Фольклорна основа «Казки про калинову сопілку» Оксани Забужко / П. Павлюк // Українська мова та література. 2007. № 2–4. С. 70.

¹⁰⁹ Переломова О. Лінгвокультурні коди інтертекстуальності українського художнього дискурсу: діахронічний аспект / О. Переломова. Суми: Вид-во СумДУ, 2008. С. 89.

вказувати на авторські інтенції, додавати множинність смислів»¹¹⁰. «Рясно вжитий фольклор, – свого часу писав професор І. Денисюк, – виступає то у функції психологічного фактора – герої мислять і виражають свої почуття за допомогою готових образів, скристалізованих у народній творчості – у піснях та приказках, то в ролі ідейного контрапункту – формулами народної мудрості висловлюється головна ідея. Вона часто фігурує вже в заголовку, і тоді фабула стає ілюстративною»¹¹¹. Водночас С. Переломова теж наголошує, що «фольклорні інтертекстами-заголовки в літературних творах стають медіаторами в комунікативному культурному просторі, механізмом відтворення етнокультурної традиції, засобом підключення до глибинної індивідуальної психіки як проекції колективних уявлень етносу»¹¹². Отож, на думку І. Бетко, «ідея неправди, що її тенденційно викриває письменниця, декларується вже в самому титулі твору за посередництвом компоненту казка, котрий набуває в даному контексті негативних змістових конотацій (брехня, фікція тощо)»¹¹³.

Однак за основними жанровими ознаками «Казка...» О. Забужко, як зазначає В. Мислива, є повістю: «розповідний художній твір з нерозгалуженим сюжетом, невеликою кількістю персонажів, з охопленням невеликої кількості подій»¹¹⁴ і додає, що «Казка...» – «це **повість і казка водночас**, у творі поєднуються різні способи художнього зображення»¹¹⁵. Із дослідницею цілком можна погодитися, адже «Казка...» – це постмодерний твір, що передбачає двошаровість, тому й прочитувати його можна як казку, а можна як повість¹¹⁶.

¹¹⁰ Мислива В. Паратекстуальні елементи у творчості Оксани Забужко / В. Мислива // Літературознавчі студії. 2011. Вип. 5. С. 110.

¹¹¹ Денисюк І.О. Талант без таланту / Іван Денисюк // Літературознавчі та фольклористичні праці: У 3 т., 4 кн. Львів, 2005. Т.1: Літературознавчі дослідження. Кн. 1. С. 112.

¹¹² Переломова О. Лінгвокультурні коди інтертекстуальності українського художнього дискурсу: діахронічний аспект / О. Переломова. Суми: Вид-во СумДУ, 2008. С. 90.

¹¹³ Бетко І. Повість-притча Оксани Забужко «Казка по калинову сопілку»: проблема генетико-інтертекстуального підґрунтя мистецьких пошуків письменниці / І. Бетко // Acta Polono-Ruthenica XII. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2007. S. 23.

¹¹⁴ Мислива В. Жанрова своєрідність «Казки про калинову сопілку» / В. Мислива // Житомирські літературознавчі студії. 2013. Вип. 7. С. 147.

¹¹⁵ Там само.

¹¹⁶ Там само. С. 148.

Цю думку підтверджує й аналіз твору, здійснений у магістерській роботі, адже жанр повісті дав змогу авторці актуалізувати такі проблеми, як добро і зло, родинне виховання, суперництво між людьми як різними індивідами, суспільство й творча особистість та ін., зображуючи будні сім'ї Василя та Марії впродовж двадцяти років.

Сама О. Забужко визначає свій твір як повість: «Казка...» розгортає проблематику взаємин роду та індивіда, що виходить за межі його приписів та відчуває себе у культурному світі як на прокрустовому ложі»¹¹⁷. До цієї проблематики доєднуються й інші: становлення та гендерна ідентифікація жінки в патріархальному суспільстві, проблема «знання» як зайвого тягара людини в культурі, що спирається на традиції та стереотипи, сестринство як суперництво¹¹⁸. А. Соколова вважає, що єдине спільне із казкою – це кінцівка твору: О. Забужко «вмонтовує» елементи архаїчної міфічної розповіді в соціально-побутову, психологічну, романтичну новелу, де казковою виявляється тільки розв'язка сюжету»¹¹⁹. Письменниця зазначила, що «Калинова сопілка» для неї, то «нестак *казка* [виділення О. Забужко], як доведений, із покоління в покоління, усною оповіддю до квазі-кондиції *переказ*, своєрідна кримінальна хроніка дописемної культури...»¹²⁰.

Серед жанрових ознак казки в повісті є образи «дідової дочки» й «бабиної дочки», трикратні повтори-звернення Ганни-панни до священника та сатани (диявола), калинова сопілка, що співає людським голосом, змій-перелесник, фантастична кінцівка твору, однак у «Казці...», як зазначає В. Мислива, «фольклорна основа твору не є тільки антуражем, на тлі якого розгортаються події, будується сюжет та створюється галерея художніх образів. Навпаки, твір має багаторівневу структуру: це фольклорний пласт..., біблійний контекст (легенда про Каїна та Авеля), а також сучасний гендерний аспект, феміністична

¹¹⁷ Кульбабська Ю. Спроба психоаналітичного підходу до інтерпретації прози Оксани Забужко / Ю. Кульбабська // Мандрівець. 2005. № 6. С. 38.

¹¹⁸ Там само.

¹¹⁹ Соколова А. Міфологічний фольклоризм «Казки про калинову сопілку» Оксани Забужко / А. Соколова // Фольклористичні зошити: зб. наук. пр. Луцьк, 2009. Вип. 12. С. 135.

¹²⁰ Забужко О. Сестро, сестро: Повісті та оповідання. 3-тє вид., допов. / О. Забужко. Київ: Факт, 2005. С. 251.

проблематика стосунків жінок двох типів: «аристократки духу» та «хранительки домашнього вогнища»¹²¹. Ці та інші фольклорні вкраплення у «Казці...» О. Забужко розглянемо в наступних підрозділах детально на рівні казкових мотивів, образів, символіки та мовного оформлення.

2.4. Інтерпретація фольклорного сюжету та мотивів

У «Казці...» О. Забужко поєднала фольклорний матеріал із власним творчим задумом: казковий сюжет про «дідову» й «бабину» доньку набуває під пером авторки «новочасного катастрофічного змісту»¹²². Розповідаючи історію про двох сестер, до яких батьки ставляться по-різному, використовуючи **сюжет про «дідову» та «бабину» дочку**, О. Забужко застосовує прийом переакцентації ролей. У «Казці...», як і в народній, злочин здійснює «бабина дочка», однак відмінність від народної казки полягає в тому, як саме авторка змальовує «бабину дочку». У фольклорі позитивним героєм виступає «дідова дочка», а «бабина» – негативним, то у творі О. Забужко, очевидно, поділ не такий категоричний, адже Ганнуся («бабина дочка») є працелюбною («*Оленка тим часом пряла, то була для неї наймиліша з усіх хатніх робіт*» (с. 87)), а не лінивою, як у народній казці, допитлива, прагне справедливості. Натомість «дідова дочка», Оленка, є уособленням задрощів та злості. Інші сюжетні елементи казки авторка залишає незмінними.

Зауважмо, те, що батько Василь у творі фактично не має права голосу і по-особливому ставиться до молодшої Оленки – ще одна паралель сюжету про «дідову і бабину» доньку.

Як зазначає І. Бетко, О. Забужко у своєму творі **полемізує** з «канонічним» варіантом казки, у якій ідеться про вбивство бабиної дочки («що репрезентує патріархальний ідеал тотально «приборканої», безапеляційно саможертвної жіночої натури) завидющою і лінивою бабиною дочкою (котра є породженням панічно-інфантильного страху чоловіка перед непогамовно-руйнівним жіночим

¹²¹ Мислива В. Жанрова своєрідність «Казки про калинову сопілку» / В. Мислива // Житомирські літературознавчі студії. 2013. Вип. 7. С. 146.

¹²² Жінка як текст. Емма Андіївська, Соломія Павличко, Оксана Забужко. Фрагменти творчості й контексти [Електронний варіант] / упор. Л. Таран. Київ: Факт, 2002. С. 183. Режим доступу: <https://studfile.net/preview/9862767/page:33/>

началом) та про розкриття цього злочину чудодійним способом»¹²³. У кінцівці народної казки всю правду розповідає чарівна сопілка – як філософський висновок про Боже покарання за злочин. О. Забужко по-іншому komponує кінцівку свого твору. Так, останнє слово у «Казці...» належить саме «бабиній дочці», а не «дідовій», голосом якої співає сопілка; « *a тоді [Ганнуся] сказала найпритомнішим на світі голосом, показуючи на чумаків пальцем: а вони всю неправду розкажуть, так і піде світом гуляти*» (с. 121).

Мотив сестринства є наскрізним у прозі О. Забужко, але «з розгортанням нових епізодів та історій жіночого становлення героїнь цей мотив модифікується. Якщо у першому творі збірки «Сестро, сестро» розповідається про історію формування сестринсько-материнського комплексу, то в інших творах він постає як сестринство-дружба-кохання («Дівчатка»), сестринство-двійництво («Я, Мілена») тощо»¹²⁴. Щодо мотиву сестро / братовбивства, то, як вважає Т. Гребенюк, можна говорити «про авторський інваріант, формозмістову модель, пов'язану з архаїчним мотивом двійництва, через призму якого О. Забужко змушує читача розглядати головний об'єкт свого художнього зображення – людську (найчастіше, зокрема, жіночу) душу»¹²⁵.

Із народних казок «Дідова дочка й бабина дочка», «Дивна сопілка» та ін. письменниця запозичила **мотив метаморфози** – перетворення людини на сопілку. Окресленим у творі О. Забужко є **мотив відьомства**. Образ-символ відьми не є новим у художній літературі, до цього образу зверталось чимало письменників, трактуючи його, покликаючись на фольклорні та етнографічні джерела. Трансформація архетипного символу відьми в «Казці...», безперечно, має вагоме значення, що потребує спеціального дослідження.

¹²³ Бетко І. Повість-притча Оксани Забужко «Казка про калинову сопілку»: проблема генетико-інтертекстуального підґрунтя мистецьких пошуків письменниці [Електронний варіант] / І. Бетко // Acta Polono-Ruthenica XII. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2007. Режим доступу: <https://ukrlit.net/item/50.html>

¹²⁴ Андарачна М., Єгорова Ю. Контент жіночності (на матеріалі текстів Оксани Забужко «Сестро, Сестро», «Я, Мілена» та повісті «Дівчатка») / М. Андарачна, Ю. Єгорова // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. Сковороди. Літературознавство. 2014. Вип. 1. С. 7.

¹²⁵ Гребенюк Т. Подія в художній системі сучасної української прози: морфологія, семіотика, рецепція: монографія / Т. Гребенюк. Запоріжжя: Проміт, 2010. С. 365–366.

У «Казці...» О. Забужко виразні й інші фольклорні мотиви: сюжетне вкраплення про Маріїного батька-упиря; образ вовкулаки, який перегукується з образом Дмитра-гвалтівника. Окрім цього, у творі використано л е г е н д и про злого духа Перелесника, який зваблює жінок, а також народну інтерпретацію біблійної легенди про Каїна й Авеля.

М. Ситковська підсумовує, що О. Забужко «... грає не тільки з жанрами, але й зі стилями. Вона знімає заборони казкового жанру на біль, на кров, на фізіологічність, на дівочу цноту й сміливо вводить у канву розповіді сцени насильства (спроба зґвалтування Дмитром Ганни), еротичні сцени (перелюбство Ганни із Сатаною в образі ідеального чоловіка), а також досить відверті натяки на особливості жіночої фізіології»¹²⁶: *«Цілий день тому вона стоконилася мов сновиди, відчуваючи тільки, як сочиться пасокою, аж по ногах їй тече, розкутурхана вночі утроба (с. 114).*

Як зауважила А. Соколова, особливість сюжетотворення повісті в тому, що автор поєднала в одному сюжеті те, що в фольклорі не поєднується»¹²⁷, твір «оригінальний не настільки своїм змістом, наскільки химерним поєднанням різних фольклорно-міфологічних елементарних сюжетів (мотифем)... Водночас письменниця, спираючись на українські народні повір'я, легенди, казки, створила, по суті, свій власний, авторський міф про Ганну-панну»¹²⁸.

Отже, казковий сюжет і мотиви, які О. Забужко почерпнула з українських народних казок, стали вдячним матеріалом для авторки, щоб осмислити вічні життєві проблеми на тлі трагічної долі героїв повісті.

2.4.1. Біблійний мотив про Каїна та Авеля

У досліджуваному творі О. Забужко спробувала пояснити стестровбивство в казці через біблійний міф про Каїна й Авеля. За словами В. Агеєвої, «Казка...» – це «модерна інтерпретація фольклорного тексту, історія

¹²⁶ Ситковська М. Ігрова домінанта в повісті Оксани Забужко «Казка про калинову сопілку» / М. Ситковська // Вчені записки ТНУ ім. В. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2020. Т. 31 (70). № 1 Ч. 3. С. 226.

¹²⁷ Соколова А. Міфологічний фольклоризм «Казки про калинову сопілку» Оксани Забужко / А. Соколова // Фольклористичні зошити: зб. наук. пр. Луцьк, 2009. Вип. 12. С. 142.

¹²⁸ Там само. С. 143.

сестровбивства, у якій побутове тло служить для розгортання міфологічного сюжету, жіночої версії сказання про Каїна й Авеля»¹²⁹.

Уперше оповідь про Каїна та Авеля Ганнуся почула від батька, коли той повернувся з ярмарку і привіз їй *«бинд, червоних і синіх, як справжній дівці»* (с. 78), а та, щаслива, *«понесла свою радість... до місяця»* (с. 79), зауваживши на ньому загадкові плями. Василь пояснив, що *«то брат підняв брата на вила... от Бог їх і поставив угорі над землею, щоб люди бачили й не забували гріха»* (с. 79). Проте батько так і не зміг відповісти на запитання допитливої доньки: *«Чому обох скарано однаково?»* (с. 79). Удруге запитання виникло у зв'язку із заміжжям Оленки, але адресовано воно священникові: *«Чому зглянувся Господь на Авелеву жертву, а на Каїнову не зглянувся?»* (с. 79). Переймаючись цим питанням, Ганнуся ніби підсвідомо відчуває, що в цій таємниці криється і її доля.

Властиво, з якою метою письменниця використала у своєму творі цю біблійну легенду? На думку С. Вардеванян, традиційно елементами для принципового пересмислення каїнівського сюжету у фольклорі і в літературі стають обставини, мотивація, наслідки братовбивства¹³⁰. Суть біблійної легенди в тому, що Каїн не згідний, що Бог є втіленням добра. Очевидно, щоб переосмислити фольклорний сюжет про «дідову» і «бабину» дочку, подати народну інтепретацію сестровбивства та авторське тлумачення покарання за гріх, проілюструвати власне розуміння вбивства через образи сестер Ганнусі та Оленки, О. Забужко використовує цю біблійну легенду, хоча фольклорна основа твору дає змогу активувати загальнолюдські постулати добра і зла, злочину і покарання, любові і ненависті. Попри те, що деякі літературознавці вважають, що героїні є протилежні, усе ж письменниця не ділить їх кардинально як позитивне (Оленка) та негативне (Ганнуся), адже, як підсумовує В. Агеєва, «Ганна стала заручницею міфу про щасливе заміжжя як

¹²⁹ Агеєва В. Казка про нежіночий простір / В. Агеєва // Література плюс. 2001. № 1 (26). С. 4.

¹³⁰ Вардеванян С. Міфологема Каїна в українській літературі XIX–XX ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.0101 «Українська література» / С. Вардеванян. Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2008. С. 8.

найвищий жіночий основ»¹³¹, а біблійною історією починає цікавитися, коли відчуває несправедливе ставлення до себе та до сестри Оленки. Справді, «модерністська парадигма Каїна-злочинця перетворює на Каїна-нещасливця, постмодерністська ж створює амбівалентну міфологему суперечливої особистості, яка є одночасно і вбивцею, і жертвою»¹³².

Н. Зборовська, аналізуючи твір О. Забужко з погляду класичного та посткласичного психоаналізу і виходячи із своєї методологічної позиції, теж приходять до такого висновку: «тлумачення біблійного міфу про братовбивство, одному з яких судилося статися жертвою, а другому вбійником, зливається з подібним перетлумаченням української казки, яка обох сестер робить винуватими»¹³³. Новаторство О. Забужко полягає в тому, що авторка провину за ситуацію поклала на обох сестер.

Використання мотиву про Каїна та Авеля у «Казці...» дало змогу назвати цей твір «фемінізованим та українізованим варіантом біблійного варіанта»¹³⁴, у творі центром художньої авторської концентрації став образ Каїна – Ганнусі: як і Каїн, дівчина має особливу відзнаку, як і Каїн, вважає себе несправедливо ображеною, Каїнів дух протесту, зяття непокора Ганнусі свідчить, що «своєю Ганною-панною О. Забужко створила образ української Каїна-жінки»¹³⁵.

Як зазначає О. Гук, О. Забужко, «створячи авторський міф на матеріалі... дає простір фантазії самовираження», моделює саме «жіночий варіант цього міфу»¹³⁶, ідеться про «... зосередження на жінці як діючій силі в історії власного життя, вживання нових інтерпретацій рідше із жіночої, ніж чоловічої сфери

¹³¹ Агєєва В. Жіночий простір: феміністичний дискурс українського модернізму: монографія / В. Агєєва. Київ: Факт, 2003. С. 296–297.

¹³² Вардеванян С. Міфологема Каїна в українській літературі XIX–XX ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.01.01 «Українська література» / С. Вардеванян. Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2008. С. 13.

¹³³ Зборовська Н. Фемінізм як сестро вбивство / Н. Зборовська // Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури. Монографія. Київ, 2006. С. 462.

¹³⁴ Гребенюк Т. Подія в художній системі сучасної української прози: морфологія, семіотика, рецепція: монографія / Т. Гребенюк. Запоріжжя: Просвіта, 2010. С. 367.

¹³⁵ Філоненко Н. Художня рецепція біблійної легенди про Каїна й Авеля у повісті О. Забужко «Казка про калинову сопілку» та поезії О. Ірванця «Брати» / Н. Філоненко // Історико-літературний журнал. Одеса, 2010. № 18. С. 73.

¹³⁶ Гук О. За феміністичним каноном («Казка про калинову сопілку» О. Забужко) / О. Гук // Вісник Запорізького національного університету. 2009. № 2. С. 16.

цінностей, аналіз особистого досвіду жінки, структур родинних і домашніх. Така історія документує деталі з жіночого життя, які не згадувала традиційна література»¹³⁷.

Отож хоч і старозавітний міф про Каїна та Авеля знайшов чимало художніх потрактувань, О. Забужко вдається про нового прочитання: традиційний сюжет про Каїна та Авеля в «Казці...», позаяк авторка переносить ролі біблійних персонажів на жіночі постаті з українського фольклору. Убивцею (Каїном) у повісті постає старша сестра Ганнуся, позначена «Каїною печаткою» – «родимою місячною міткою» (с. 115), а жертва (Авель) – це менша, батькова дочка Оленка.

Незвичне народження, неймовірні здібності (замість води викопувала покійників, спрага до крові та ін.), *не-Божжа доля*, про що попереджала Марію баба-прочанка: «... *вашій дочці, жінко добра, в черниці треба, бо не вам нею тішитись!..*» (с. 81), – усе це суголосне біблійному міфу, адже Каїн був зачатий від Сатани. У кінцівці «Казка...» О. Забужко теж суголосна з біблійним міфом, адже і Ганна, і Каїн, вимушені були залишити землю за свій гріх – гординю. Каїн за вбивство Авеля приречений на вигнання та блукання, а Ганна сама хоче залишити землю: «... *зле бути найліпшою!.. кому, як не мені, знати, до мене-бо належать добірні душі, тільки я знаю їм скласти поправну ціну, тільки я потраплю їм дати те, чого на правду вартують...*» (с. 116). Вчинок Ганни є протестом проти самого Бога: «... *Вона ціною злочину, ціною найстрашнішого гріха поставила себе у ряд богоборців, – поза побутом, поза всім тим приватним світом, за межі якого так рідко вдавалося будь-коли вийти жінці*»¹³⁸.

Те, що письменниця доповнює твір біблійною історією братовбивства, створило можливість для переосмислення понять добра і зла, заперечення їх традиційної поляризації: «*А чому він його підняв на вила, спитала ще вона, хоч насправді їй хотілося спитати дещо інше – а саме, як може Бог вічно тримати їх там, на місяці, надто того, на вилах, – чи ж йому не болить?*»

¹³⁷ Кошарська Г. Ще один підхід до поезії Ліни Костенко / Г. Кошарська // Слово і час. 1996. С. 49.

¹³⁸ Агеєва В. Жіночий простір: феміністичний дискурс українського модернізму: монографія / В. Агеєва. Київ: Факт, 2003. С. 302.

Чому їх не розрізнено – от яке питання їй невиразно дошкуляло: якщо їх виставлено там на кару, то чому обох скарано однаково?..» (с. 79).

Отже, О. Забужко легенду про Каїна та Авеля інтерпретує як історію про сестровбивство: Ганна як жіноче втілення Каїна, а Олена як художнє трактування Авеля. «Бунт Ганни – це бунт проти Бога, і карою за це стає її нещаслива доля»¹³⁹. Ганнуся протестує проти несправедливості у світі через сестровбивство, у цьому образі поєднано і жертву, і вбивцю. На відміну від народної казки, це амбівалентний образ.

2.5. Ознаки чарівної та соціально-побутової казки у творі

Фольклорна основа у «Казці...» відіграє важливу роль, позаяк навіть даючи жанрове визначення творові, авторка свідомо підкреслює його зв'язок з усною народною словесністю.

У своєму творові письменниця поєднала **риси як чарівної, так і соціально-побутової казки**. Відомо, що маркером чарівної казки є наявність опозиційних пар, так само й у «Казці...» О. Забужко: «чужий» світ людей протилежний «своєму» світу Ганнусі; вродливій старшій сестрі « з місяцем на лобі» (с. 71) протиставлено молодшу, «мізиночка Оленка, вже ніяким світилом небесним не одзначена, та й кволенька змалку...» (с. 75–76). Використано й інші антиномії: батьки сестер – Василь і Марія, Каїн і Авель, Бог і Диявол. На цю ознаку звернув увагу літературознавець Я. Голобородько, зазначивши, що в «Казці...» «оприявлено цілу низку антиномій, традиційних для фольклорних і міфологічних творів: два протилежні персонажі-іпостасі (Ганнуся й Оленка), два протиставлені духовні центри (батьки – Василь і Марія), два біблійні полюси (Авель і Каїн), дві споконвічні основоположні субстанції (Бог і Диявол). Фольклорне щільно переплітається із сексуальним, і виникає враження, що воно стає джерелом, чинником інтимно-еротичного»¹⁴⁰.

Характерна для чарівної казки опозиція «хороша дочка – погана дочка» у «Казці...» знівельована. Особливість полягає в тому, що «дідова» дочка Олена

¹³⁹ Хижняк І. Каїнівський мотив крізь призму творчості М. Матіос та О. Забужко / І. Хижняк // Історико-літературний журнал. Одеса, 2010. № 18. С. 82.

¹⁴⁰ Голобородько Я. Сексментальна траєкторія Оксани Забужко / Я. Голобородько // Слово і Час. 2009. № 12. С. 76.

не є доброю, як у народних казках, а швидше навпаки – підступна, зла, заздрісною, схильною до інтриг. «Таке стирання, розмивання граней між глобальними морально-етичними поняттями теж є ознакою гри авторки з читачем», зауважує М. Ситковська¹⁴¹. В. Мислива вважає, що своїм твором О. Забужко полемізує з патріархальним варіантом казки, роблячи в повісті головною саме «бабину» дочку, адже фінальне слово належить їй, а не «дідовій» дочці, та продовжує свою думку: «можливо, О. Забужко, виносячи у назву слово «казка», яке дає читачу натяк на відому з дитинства історію, хотіла перетворити фольклорний текст на фікцію, через століття «виправити» несправедливість і представити справжню, достовірну історію»¹⁴².

Простежити особливості авторської інтепретації казки у творі О. Забужко можемо на основі **рис чарівної казки**, які свого часу виділив В. Пропп. Зокрема в чарівній казці антагоніст завдає одному із членів сім'ї шкоди або збитків; як варіант – комусь із членів родини чогось не вистачає або хочеться щось мати¹⁴³. У «Казці...» Марія, якій так і не судилася щаслива доля подружнього життя з коханою людиною, компенсує свою нереалізованість у вихованні Ганни, яка вирізняється серед дівчат, є «іншою».

По-друге, у чарівній казці герой проходить випробування, скажімо, на нього можуть напасти. У таких випробуваннях героєві на допомогу приходять чарівний помічник чи якась чарівна річ, а герой відповідно реагує на дії майбутнього дарувальника. У «Казці...» бабу-прочанку можемо теж вважати таким помічником, позаяк пропонує Ганнусі піти в монастир, однак дівчина не погодилася. Бабу-прочанка відчуває, що дівчина стане жертвою зла, тому попереджає про небезпеку: *«Що ж такого незвичайного це дівча в собі*

¹⁴¹ Ситковська М. Ігрова домінанта в повісті Оксани Забужко «Казка про калинову сопілку» / М. Ситковська // Вчені записки ТНУ ім. В. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2020. Т. 31 (70). № 1 Ч. 3. С. 226.

¹⁴² Мислива В. Жанрова своєрідність «Казки про калинову сопілку» / В. Мислива // Житомирські літературознавчі студії. 2013. Вип. 7. С. 147–148.

¹⁴³ Пропп В. Морфологія сказки / В. Пропп. Москва: Лабиринт, 1972. 397 с. Цит за: Анастасьєва Д. Інтертекстуальні зв'язки «Казки про калинову сопілку» Оксани Забужко / Д. Анастасьєва // Вісник Донецького національного університету. Серія «Гуманітарні науки». 2011. Вип. 1. С. 14.

носить... і спитала, ні сіло, ні впало: підеш зі мною до монастиря, дівчино?!» (с. 80–81). Як відомо, що чарівні помічники в казках з'являють лише один раз.

По-третє, герой чарівної казки та його антагоніст вступають у безпосередню протидію й антагоніст перемагає. У «Казці...» антагоністами стають Ганна-панна та Оленка, молодша сестра постійно робить різні прикрощі страшій, чим дуже дратує її, відтак Ганнуся ненавидить сестру. Однак у повісті з'являється ще один антагоніст – змії (диявол, який перемагає).

Щодо соціально-побутових казок, то підгрупа сімейно-антагоністичних охоплює твори «про старшого та молодшого братів, деякі реалістичні казки про пасербицю та бабину дочку»¹⁴⁴, **спільне із соціально-побутовою казкою** твір письменниці споріднює етична проблематика – протистояння злотворця (диявол) і добротворця (Бог), використання алегоричного образу Долі, морально-дидактична мета «Казки...» (викриття вбивці).

Відмінність сюжету «Казки...» О. Забужко від чарівної казки полягає в тому, що низка етнографічних деталей (про це йтиметься далі) дає змогу дослідникам визначити, що дія твору відбувається наприкінці XVIII – I пол. XIX ст., тобто твір залежний від умов реального світу з його категоріями часу¹⁴⁵, по-друге, твір О. Забужко, частково претендує на вірогідність¹⁴⁶. Справді, «Казка...» містить лише один фантастичний момент – сопілка розмовляє людським голосом, усе інше в казці – традиційне для українського життя. Героями твору як О. Забужко, так і фольклорної казки рухають людські чинники: заздрість, компенсація втрачених можливостей та сподівання на їх реалізацію в дітях, що дало змогу підсумувати, що «Казка...» знаходиться **на межі чарівної та соціально-побутової казок**¹⁴⁷.

¹⁴⁴ Дунаєвська Л. Українська народна проза (легенда, казка): еволюція епічних традицій / Л. Дунаєвська. Київ: Вид-во «Київський університет», 2009. 2-ге вид. С. 102.

¹⁴⁵ Мислива В. Жанрова своєрідність «Казки про калинову сопілку» / В. Мислива // Житомирські літературознавчі студії. 2013. Вип. 7. С. 147.

¹⁴⁶ Там само.

¹⁴⁷ Там само.

Впливом фольклору позначений і часопростір твору О. Забужко: ідеться про «міфологічний час, що не підлягає історичній хронометрії»¹⁴⁸. Зважаючи на основні характеристики та розуміння часу в казці як у фольклорному жанрові, порівняймо їх потрактування у «Казці...»¹⁴⁹:

час казки тісно пов'язаний із сюжетом. Час відраховується від останньої події: «через рік», «через день», «на наступний ранок», перерва в часі – павза в розвитку сюжету. Якщо проаналізувати «Казку...», то письменниця, як підсумовує Д. Анастасьєва, «майже не вдається до таких кліше, частини її твору характеризуються статичністю, описовістю. Відбувається, отже, не «стрибковий» перехід від події до події, а дія описується в теперішньому неозначеному часі»: *«Вона завжди любила купатися – любила, як вода ніжить тіло, як лоскотно вступає в нього ...»* (с. 94); *«На людях, одначе, Оленка не бідкалася ніколи, – трималася завжди рівно й погідно, мило всміхалася до старших і ще миліше – до парубків ...»* (с. 98) та ін.;

час у казці завжди послідовно рухається в одному напрямку і ніколи не повертається назад. Однак О. Забужко відходить від цих канонів чарівної казки, адже у творі є ретроспекції, зокрема описи-роздуми про минуле Марії чи Василя: *«Розуміється, якби десь узявся хтось охочий оповісти раз усім отим кумасям, яка печія точила роками Маріїне серце, що за свого Василя Марія віддалася – з досади...»* (с. 74). Такі відступи, зазначає Д. Анастасьєва, жанрово відсувають твір від визначення «казка» і наближають до оповідання, вносячи в оповідь суб'єктивні роздуми¹⁵⁰;

у казці немає статичних описів: якщо природа і зображена, то лише в русі, і її опис продовжує розвивати дію. У «Казці...» чимало описів природи, часто

¹⁴⁸ Поліщук Я. Міфологічний горизонт українського модернізму / Я. Поліщук. Івано-Франківськ, 2002. С. 89.

¹⁴⁹ Дет. див.: Алексійчук Г. Способи та форми вираження часу в українській чарівній казці / Г. Алексійчук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Культурологія», 2015. Вип. 16. С. 294–302; Дунаєвська Л. Українська народна казка / Л. Дунаєвська. Київ: Вища школа, 1987. 198 с.; Анастасьєва Д. Інтертекстуальні зв'язки «Казки про калинову сопілку» Оксани Забужко / Д. Анастасьєва // Вісник Донецького національного університету. Серія «Гуманітарні науки». 2011. Вип. 1. С. 15–16.

¹⁵⁰ Анастасьєва Д. Інтертекстуальні зв'язки «Казки про калинову сопілку» Оксани Забужко / Д. Анастасьєва // Вісник Донецького національного університету. Серія «Гуманітарні науки». 2011. Вип. 1. С. 16.

персоніфікованої: «...осени, коли небо справді було ясне, мов умите, а навзаході процвітало горючимми, аж душу виймало, смоцвітними барвами, і погляд сягав, нічим не перепинений, до самого обр'ю, а над голими, занишклими, як дитя до сну, ланами леготіла тільки павутинка бабиного літа...» (с. 105), «Зимовими вечорами, коли в комині напереміну вило й схлипувало, мов закликало молитися за всіх подорожан, заскочених хвищею просто неба, а вздовж темних шибок раз по раз тривожно шурхотіли вниз зі стріхи, ніби чиясь вода, обважнілі пластовні сипкого снігу...» (с. 72) та ін.;

умовність казкового часу тісно пов'язана з його замкненістю; казковий час не виходить за межі казки, є замкненим у сюжеті. Ця риса притаманна й «Казці...» О. Забужко, тобто повністю відповідає казковій моделі¹⁵¹;

казка не має психологічної інерції. Герой не має сумнівів: вирішив – і зробив, подумав – і пішов, що для «Казки...» О. Забужко не характерно. Герої «Казки...», навпаки, вагаються в різних життєвих ситуаціях, а такі глибокі суб'єктивні переживання не властиві казковим героям. Наприклад, авторка так розкриває сумніви своїх героїв: «Од таких думок Марії з незвички розболілась голова, ніби ввередилася, піднімаючи тяжке над спромогу, – тож трохи полегло, коли, вернувшись, не застала Ганнусі вдома...» (с. 108), «Ганнуся, проте, й сама не знала, що має на думці, – до панотця її погнала вже просто незмога довше всидіти в до решти знавіснілій хаті, де, здавалося, іще трохи – й зачне дряпатися од безвиході в стіни, рвучи на собі волосся...» (с. 108);

простір у казці не ускладнює дії: будь-яка відстань не заважає розвиватися дії, а вносить у неї масштабність, значимість. У «Казці...» дія обмежується «компактним топосом. Всі події у творі відбуваються в межах однієї місцевості, герої нікуди не подорожують. Винятком є баба-прочанка, яка йде на сповідь до Києва»¹⁵². Отже, авторка переосмислює трагедію поза часом, не подаючи жодних топографічних даних і використовуючи замкнений простір села. Підкреслимо, що мотив стиснутого простору проходить через усю творчість

¹⁵¹ Там само.

¹⁵² Анастасьєва Д. Інтертекстуальні зв'язки «Казки про калинову сопілку» Оксани Забужко / Д. Анастасьєва // Вісник Донецького національного університету. Серія «Гуманітарні науки». 2011. Вип. 1. С. 16.

О. Забужко, «виростаючи у ключовий образ України, ізольованої від решти світу території...»¹⁵³;

простір казки великий, він безмежний, але водночас тісно пов'язаний із дією, хоча не стосується реального простору; натомість у «Казці...» О. Забужко відображено реальність, наявні хронотопи, які окреслюють час і місце, які, однак, неназвані.

В. Мислива виділяє такі жанрові ознаки фольклорної казки у творі О. Забужко: одновимірність дії, мотив подорожі до потойбіччя (прогулянка Ганни-панни лісом), зустріч із легендарними створіннями (змієм-перелесником), створені на основі протилежностей стереотипні персонажі (традиційний для українського казкового фольклору поділ на дідову й бабину дочку), місце дії (ліс), стереотипні реквізити, наділені чудесними властивостями (калинова сопілка, яка сама співає), символічні числа (трикратні повтори-звернення)¹⁵⁴.

Ще один спільний момент із фольклорною казкою, це образ Василя, адже він, так само боявся «баби»: *«трохи побоювавсь. Як і Марії, вже ж, як і Марії»* (с. 91).

У фінальній частині твору О. Забужко переповідає майже без змін, за відомий казковий сюжет про сопілку, яка промовляє людським голосом, використовуючи фольклорний прийом триразової дії: *«помалу-малу, чумаче, грай, не врази мого серденька вкрай, мене сестриця з світу згубила, в моє серденько гострий ніж устромила... Знову вголос заплакала Оленка: помалу-малу, батеньку, грай, не врази мого серденька вкрай... Помалу-малу, матінко, грай...»* (с. 121). Якщо у фольклорних казках вбивцю покарано, то в «Казці...» Ганна щезає, що демонструє потмодерну літертуру з її відкритістю, а з іншого – невмирущість Зла.

¹⁵³ Масенко Л. З позиції сповідання. Ключові мотиви «Польових досліджень з українського сексу» Оксани Забужко / Л. Масенко // Кур'єр Кривбасу. 1996. № 61–64. С. 74.

¹⁵⁴ Мислива В. Жанрова своєрідність «Казки про калинову сопілку» / В. Мислива // Житомирські літературознавчі студії. 2013. Вип. 7. С. 147.

Отже, використання фольклорних компонентів чарівної та соціально-побутової казки стають визначальними для художнього сюжето- й образотворення «Казки...» О. Забужко.

2.6. ХУДОЖНЯ ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КАЗКОВИХ ОБРАЗІВ

2.6.1. «Дідова» дочка і «бабина» дочка. О. Забужко не тільки влітає в сюжет аналізованого твору мотиви українських народних казок, а й використовує казкові образи, серед яких «дідова» дочка, «бабина» дочка (казка «Калинова сопілка»), Ганна-панна (казка «Золотий черевичок»), Оленка-зміючка («Казка про Івасика-Телесика»). Має слушну думку В. Шульга, що в «Казці...» фольклорна основа твору «не є тільки антуражем, на тлі якого розгортаються події, будується сюжет та створюється галерея художніх образів», а й розкрито феміністичну проблематику стосунків жінок двох типів¹⁵⁵.

На відміну від народної казки, де сестри є зведені, а не рідні, у «Казці...» – це рідні сестри, і саме в образ страшої Ганни «вживається» письменниця, «наділяючи її справді багатую, складною, цікавою й неповторною індивідуальністю»¹⁵⁶. Як батьки не мали між собою порозуміння, так і сестри не мали одна до одної сестринської любові. Батьки ніби поділили дітей: Василь любить і піклується про меншу доньку Оленку, Марія – про Ганну. І хоча Ганна знайшла втіху в обіймах нічного гостя – демона, змія-перелесника, у її душі виростала ненависть до сестри.

Неймовірна краса дівчини, надприродні здібності, постійне нагадування матері у вибраності її долі, сформували «інакшість» Ганни. Тому до назви імени дівчини О. Забужко додала прикладку «панна». Як зазначає В. Агеєва, «Ганна відзначена з-поміж гречкосійського загалу небуденною вродою, аристократизмом духу й даром чи не містичного відання й провіщення,

¹⁵⁵Шульга В. «Казка про калинову сопілку» Оксани Забужко. Старі мотиви в новій інтепретації / В. Шульга // Історичний досвід і сучасність. Матеріали XXVIII наукової конференції здобувачів вищої освіти. Одеса, 2022. Вип. 43. С. 10–15.

¹⁵⁶ Бетко І. Повість-притча Оксани Забужко «Казка про калинову сопілку»: проблема генетико-інтертекстуального підґрунтя мистецьких пошуків письменниці [Електронний варіант] / І. Бетко // Acta Polono-Ruthenica XII. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2007. Режим доступу: <https://ukrlit.net/item/50.html>

терпляче чекає своєї непересічної долі. Обраниця не повинна заскніти у хатніх клопотах сільської господині, вона не для сусідських парубків з їхніми грубими пестощами й почуваннями. Однак перелік ролей, пропонованих соціумом жінці, дуже обмежений»¹⁵⁷.

Звернімо увагу, що текст «Казки...» побудований на основі народної казки, однак назва аналізованого твору якраз не наголошує на конфлікті, як інші народні казки, порівняймо назву «Дідова дочка й бабина дочка», де конфлікт уже винесено в назву. Однак «вже із самого початку тексту твору письменниці ми можемо помітити інтертекстему, яка слугує засобом підключення до національного коду в розумінні понять добра і зла в казкових сюжетах, що чітко фіксують риси «дідової доньки» як символу добра і «бабиної доньки» – символу зла»¹⁵⁸.

Використання фольклорно-містичних, біблійних джерел сприяли створенню складного твору з розгалуженою структурою. Така багатожанровість твору дала змогу О. Забужко «піднятися до найвищого ступеня узагальнення й показати двох сестер як втілення протилежних понять – Добра й Зла»¹⁵⁹.

Досліджуючи казкові образи у фольклорі, О. Тиховська зауважує, що «асимілювавши власну Тінь (мачуху, злу бабу, відьму, **зведену сестру** тощо) і встановивши тісний зв'язок зі власною маскулінністю, Анімусом (принцом, царевичем, графським сином), героїня наближається до досягнення власної Самості, утвердження себе як особистості. Тому такі «жіночі» чарівні казки є метафоричним сценарієм становлення жінки як особистості, а глибока

¹⁵⁷ Агеєва В. Казка про нежіночий простір / В. Агеєва // Жіночий простір: феміністичний дискурс українського модернізму. Київ: Факт, 2003. С. 296.

¹⁵⁸ Переломова О. Лінгвокультурні коди інтертекстуальності українського художнього дискурсу: діахронічний аспект / О. Переломова. Суми: Вид-во СумДУ, 2008. С. 96.

¹⁵⁹ Ситковська М. Ігрова домінанта в повісті Оксани Забужко «Казка про калинову сопілку» / М. Ситковська // Вчені записки ТНУ ім. В. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2020. Т. 31 (70). № 1 Ч. 3. С. 226.

символіка казкових образів дає змогу читачеві пережити психологічну ініціацію на рівні архетипів»¹⁶⁰.

У казці «Про дідову і бабину доньок» героїні проходять випробовування на людяність, чемність і доброту. Стимулом до психологічної ініціації¹⁶¹ героїні стає підступна поведінка «бабиної доньки», яка викрадає в неї веретено й хвалиться батькам своєю вправністю в прядінні. Розгніваний видимим «лінивством» доньки, батько виганяє героїню з дому»¹⁶², то в О. Забужко можемо навести схожу поведінку «дідової» дочки, Оленки, яка ховає Ганнусині чоботи, чим дуже розгнівала свою сестру (с. 87–88). Н. Зборовська зауважує, що «відповідно до свого феміністичного світогляду О. Забужко в образі двох сестер – Ганни-панни (бабиної дочки) та Оленки-зміючки (дідової дочки) – «розмиває їхню ієрархізовану в українській казці відмінність в душі постмодерного злиття, нерозрізнення добра і зла»¹⁶³.

Мотивація вбивства в казці – намагання дідової дочки забрати миску з ягодами, підкріплене традиційним уявленням про «бабину» дочку як зло та «дідову» дочку як добро. О. Забужко, навпаки, окреслює психологічні зміни Ганни та чинники, які призводять до трагедії. Письменниця розгортає сюжет таким чином, що формуються **мотиватори злочину**, пояснення, що саме спонукало Ганну до вбивства. Убиваючи сестру, Ганна убиває й частинку себе, «яку зневажала у собі, «молодичку»¹⁶⁴, «яка, дасть Бог, устоїть ся з роками на одну з тих слєбізуючих жіночок, тихих та зарадних, що ялось непримітно, хаміль-хаміль, а все повернуть на свою руку і всьому потраплять дати лад » (с. 22). На відміну від народної казки, де є чітка межа між добром і злом, у творі О. Забужко ця грань дещо стирається, менш чітка, і, як зауважив А. Новиков, на

¹⁶⁰ Тиховська О. Українська народна чарівна казка: психоаналітичний аспект: монографія / О. Тиховська. Ужгород: Гражда, 2011. С. 162.

¹⁶¹ Там само. С. 137.

¹⁶² «Про дідову і бабину доньок». Записав О.Маркуш у Рахівському р-ні Закарпатської обл. // Казки Буковини. Казки Верховини / за ред. М. Івасюка, В. Басараба, П. Скунця. Ужгород, 1968. С. 216–220.

¹⁶³ Зборовська Н. Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури / Н. Зборовська. Київ: Академвидав, 2006. С. 110.

¹⁶⁴ Кульбабська Ю. Спроба психоаналітичного підходу до інтерпретації прози Оксани Забужко / Ю. Кульбабська // Мандрівець. 2005. № 6. С. 39.

початку твору симпатії читача саме на боці Ганни, яка потерпає від Оленки¹⁶⁵. Насправді, важко зрозуміти, «на чиєму боці» авторка. У творі акцентовано на тому, що Оленка з дитинства завдавала прикрощів старшій сестрі, а Ганна зрозуміла, що мета її сестри – *«то побачити Ганнусину злість... ніби та злість була гускою, котру Оленці доручили пасти»* (с. 78).

Оленка є «представницею» того середовища, у якому проживає, вона сповнена впевненості, а Ганна відчуває відчуженість, психологічну невлаштованість, є набагато чутливіша за сестру, відчуває долю матері й хоче уникнути такої участі. З іншого боку, Марія теж прагнула вберегти доньку від патріархального життя, чим пояснюється обраність та замкненість у собі Ганни. Оленка, яка усвідомила, що Ганнуса і красуня, і розумниця, на першому місці в матері, починає дошкуляти Ганні. І. Хижняк зазначає, що «конфлікт Ганни з молодшою сестрою Оленою, яка у творі виступає як типова «дідова донька» – це конфлікт надзвичайної особистості зі звичайною, пересічною людиною; конфлікт сірості, буденності з винятковістю, талановитістю»¹⁶⁶.

Прикрими вчинками Оленка провокує сестру до злочину: *«... вже укмітила, як легко їй довести сестру до знавісіння, і взяла це собі за звичку, як інші діти, бува, настиряться бавитися сірниками: чирк – і кинув, чирк – і кинув, – щоразу, коли дорослих не виявлялося поблизу, підлізала старшій попідруч, мишкуючи, яку б устругнути капость, – звісно, невеличку, собі під стать... і це було таки найлютіше, вмоститися в неї в ногах і, зизуючи очком, коли почне скипати, голосно дрімбати пальцем по губі, бринь, бринь, бринь !...»* (с. 77). Непорозуміння між сестрами продовжувалися й у старшому віці, коли почали дівувати: *«щойно Ганнуса замірялася зрушити кудись у світ... устрявала Оленка з якою-небудь своєю долегливістю, зазвичай нестак тяжкою, як марудною, що, одначе, на пню розбивала всі старанно нарихтовані заміри...»* (с. 97). Як зазначає В. Кметь, «домінанта зла – зростаюча величина,

¹⁶⁵ Новиков А. Фольклорно-міфологічне підґрунтя злочину в повісті Оксани Забужко «Казка про калинову сопілку» / А. Новиков // Літератури світу: поетика, ментальність і духовність: зб. наук. пр. Кривий Ріг, 2013. Вип. 2. С. 151.

¹⁶⁶ Хижняк І. Каїнівський мотив крізь призму творчості М. Матіос та О. Забужко / І. Хижняк // Історико-літературний журнал. Одеса, 2010. № 18. С. 82.

спровокована зраненою жіночністю, прагненням будь-що здобути свободу, перестати бути земною жінкою, перейти до іншого стану і виміру»¹⁶⁷. Кульмінацією стосунків між сестрами стало одруження з Дмитром, причина – бажання помститися: вийти заміж швидше за старшу сестру, що засуджувалося неписаними народними звичаями: *«якщо Оленка засватається, вона, Ганнуся, зараз же, махом опиняється в свої вісімнадцять – серед перестарків... не то на село, на всенький світ слава стане, на вулиці тюгукатимуть, ще й ворота, докупи зібравшись, дьогтем вимастять»* (с. 106).

Як результат, агресія, злочинність стає однією з рис Ганни, і ця риса «...уособлює травматичне переживання посттоталітарної культури. Від неї особисто мало що залежить, адже вона приречена «стояти на межі», водночас прагнучи здолати патріархальну залежність, порвати із традицією та досягнути цінності вільного постколоніального суспільства. Амбівалентність натури провокує граничний вияв експресії героїні»¹⁶⁸. Має слушну думку Г. Радько, що *«дідова дочка Оленка-«змючка» не є доброю, як у народних казках, а швидше, навпаки, злою. Ганна протистоїть не добру, а злу. За такими екзистенційними станами ці персонажі не є антагоністами. Таке стирання граней характерне для постмодерністських творів»*¹⁶⁹.

У «Казці...» немає безпосередньої вказівки на розподіл дочок між батьком і матір'ю, крім натяків у формі реплік, діалогу та авторських коментарів: *«та друга дочка була вже татова»* (с. 76), *«той, уже-наче-й-не-батьків, такий недосяжний»* (с. 76), *«ні відшкребти, ні відмазати: дідова дочка й бабина дочка»* (с. 83) та ін.

¹⁶⁷ Кметь В. Архетип відьми в українській літературі XIX–XX століття: дисертація на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.01.01: «Українська література» / В. Кметь. Львівський національний університет ім. І. Франка, 2017. С. 169. Режим доступу: https://www.academia.edu/33075684/The_Archetype_of_Witch_in_Ukrainian_Literature_in_the_

¹⁶⁸ Крупка М. Художні версії любовних драм у сучасному прозовому дискурсі (романи О. Забужко, І. Карпи, С. Пиркало) / М. Крупка // Слово і час. 2007. № 7. С. 75.

¹⁶⁹ Радько Г. Архетипи та екзистенціали в «Казці про калинову сопілку» Оксани Забужко / Г. Радько // Філологічні семінари. Парадигма сучасного літературознавства: світовий контекст / Г. Радько. Київ, 2013. Вип. 1. С. 263–264. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fils_2013_16_33.

Над Ганною тяжіє ще й материн гріх, яка віддалася за Василя «з *досади, чисто з серця і нічого більше*» (с. 74). Ганнуся, народжена в нелюбові, від дитинства, «несе» цей материнський гріх. Вона усвідомлює, що батько є для неї об'єктом недосяжним, лише втіленням її мрій: *«той голос звертався не до неї, той, уже-наче-й-не-батьків... голос взагалі не знав, що вона є на світі...»* (с. 76). Фактично Ганна бореться з молодшою сестрою за любов батька.

О. Болюх порівнює Ганну з образом Чіпки з роману «Хіба ревуть воли...», але, на відміну від Чіпки, який із дитинства був вигнанцем у суспільстві, що його оточувало, Ганнуся перебувала в центрі надмірної уваги матері та односельчан¹⁷⁰, виходить, як вважає дослідниця, «пропащою силою» стала дівчина, повна протилежність Чіпці; бачимо схожу проблематику «Казки...» та «Хіба ревіть...»: талановита особистість і родина, суспільство й неординарна особистість¹⁷¹.

Образ Ганни О. Забужко створила за феміністичним каноном, позаяк дівчина намагалася відстоювати свій особистий простір навіть ціною страшного злочину. Найбільш проблема Ганни, що вона так і не знайшла свого «я». Як зазначає Ю. Кульбабська, проблема неприйняття родом індивіда, що виламується за межі його «регул», О. Забужко порушила ще в оповіданні «Дівчатка»¹⁷².

Отже, образи сестер – Ганни-панни та Олени – це казкові моделі «дідової» і «бабиної» дочки, однак позначені авторською інтерпретацією, яка відрізняється від казкової. Використовуючи фольклорні образи, О. Забужко на їхній основі створює значно складніші психологічні образи.

2.6.1.1. ОБРАЗ ГАННИ-ВІДЬМИ

Для створення образу Ганни О. Забужко використала і фольклорну інтерпретацію відьми. Справді, «Ганна весь час ніби стоїть на перехресті і є

¹⁷⁰ Болюк О. Покращити наш світ: урок-психологічне дослідження за повістю Оксани Забужко «Казка про калинову сопілку» в 11 класі / О. Болюк // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. 2010. № 4. С. 46–47.

¹⁷¹ Там само. С. 47.

¹⁷² Кульбабська Ю. Спроба психоаналітичного підходу до інтерпретації прози Оксани Забужко / Ю. Кульбабська // Мандрівець. 2005. № 6. С. 37.

героїнею одразу кількох казок»¹⁷³. Виняткова врода дівчини – «*все її тіло було делікатним та досконалим*», її межовість між двома світами, містичний дар знаходити воду в землі, бачити постать Білої смерти (чуми) на ярмарку, відчувати запахи, звуки, які недосяжні для людини, асоціюються з образом відьми, адже, за народною міфологією, саме відьми притаманна непересічна зовнішність і вміння бачити те, чого не бачать звичайні люди¹⁷⁴. Надприродним також є уміння бачити майбутнє в персоніфікованих образах: «... *мамо, спитала Ганнуса хрипким, сливе басистим голосом, пощо там пані сидить на тому возі? – яка пані, де? – а он-о, чи ж не бачите... – ігій на тебе, чи тобі пороблено, перехрестися...*» (с. 84–85). Відьма є поширеним демонологічним персонажем фольклору: це звичайні жінки, але обдаровані надприродною силою, вродженою чи набутою. Відьма – це жінка, пов'язана з дияволом. До функції відьми, зазначає В. Давидюк, належало пророкування людської долі, панування над світом мертвих, вона також була межовим персонажем і втілювала водночас смерть і народження¹⁷⁵.

Розповідь про надприродні здібності Ганнусі, яка «чула» воду під землею, є одним із казкових елементів твору: «*Отак спроста, звичайненько, мов на добридень балачка, взяло дівча та й спиталося в Маркіянихи: а нащо вам копанка, тітко, у вас же там за тополями джерело – на півтора чоловіка вглиб?.. – стали копати, і справді виявилось – джерело...*» (с. 86). За традицією, місце для колодязя шукали чоловіки, однак у «Казці...» таким умінням наділена жінка. На думку А. Соколової, перенесення цього феномену на жіночий образ спровокував особистий досвід письменниці¹⁷⁶. В «Автобіографії» О. Забужко зазначила: «... А щодо жінок, то, скільки знаю, всі були якісь **відьмуваті**, принаймні ще моя покійна тітка без усякої лозини чула під землею воду й по цілій окрузі визначала, де копати криниці, з маминою

¹⁷³ Павлюк П. «Мене сестриця з світу згубила...»: Фольклорна основа «Казки про калинову сопілку» Оксани Забужко / П. Павлюк // Українська мова та література. 2007. № 2–4. С. 69.

¹⁷⁴ Давидюк В. Українська міфологічна легенда / В. Давидюк. Львів: Світ, 1992. С. 130.

¹⁷⁵ Давидюк В. Первісна міфологія українського фольклору / В. Давидюк. Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2005. С. 101.

¹⁷⁶ Соколова А. Міфологічний фольклоризм «Казки про калинову сопілку» Оксани Забужко / А. Соколова // Фольклористичні зошити: зб. наук. пр. Луцьк, 2009. Вип. 12. С. 136.

сторони – з колишньої козацької родини в містечку на Житомирщині – також вирізняються дуже цікаві, сильні й владні жіночі характери – навіть бабусине прізвище, Марчишин, зберігає відбиток «материнського права!»¹⁷⁷.

Із часом відчуття енергетики води поступово переходить у відчуття енергетики крові¹⁷⁸. Кульмінація цих здатностей – знайдення закопаного трупа та вбивці, який стоїть посеред натовпу, причому силою, яка охоплює Ганну, дівчина не може керувати, а звідси – «керування всією долею дівчини Сатаною»¹⁷⁹. До вбивства дівчину підштовхують не тільки конфлікт із сестрою, а й фізичний зв'язок із змієм (дияволом), що остаточно переконує в обраності Ганни.

Пояснити авторський задум асоціації образу Ганну з відьмою допоможе міркування Г. Грабовича, на думку якого уявлення про відьму, її «відкриття», є прикладом того, як перцепція статі та гендерна політика «можуть легко перетворитися на соціопатологію, на планомірну й нещадну війну патріархального суспільства проти жінки, тобто не кожної жінки, а власне жіночого начала»¹⁸⁰. Зауважмо, що в есеї «Нотатки з міста поетів» О. Забужко безпосередньо пов'язує образ відьми з жінкою, зокрема поеткою, наголошуючи, що український фольклор ділить відьом на родимих, несамовільних, рокованих долею і навчених, які самі себе створили¹⁸¹.

У «Казці...» вжито порівняння з відьмою, що актуалізує її вміння літати: *«запал напасника з місця вифукував з нього, як відьма в комин»* (с. 90), *«і так промчавши, мов на мітлі»* (с. 106), актуалізовані вірування в те, що у відьми є хвіст: *«ти, кажуть, чаклувати вмієш? А може, ти, чуєш, відьма – ану покажися, чи маєш хвоста?»* (с. 102) та ін.

¹⁷⁷ Забужко О. Сестро, сестро: Повісті та оповідання / О. Забужко. Київ: Факт, 2005. С. 230.

¹⁷⁸ Дабо-Ніколаєв Б. Містична топика у «Калиновій сопілці» Оксани Забужко / Б. Дабо-Ніколаєв // Національна своєрідність української літератури фентезі: зб. матеріалів наук. семінарів Центру з дослідження літератури фентезі при Інституті літератури ім. Т. Шевченка НАНУ / ред. Т. Рязанцева, Є. Канчура. Київ, 2019. С. 58.

¹⁷⁹ Там само. С. 59.

¹⁸⁰ Грабович Г. Кохання з відьмами / Г. Грабович // Грабович Г. Тексти і маски. Київ: Критика, 2005. С. 277.

¹⁸¹ Забужко О. Хроніки від Фортінбраса: Вибрана есеїстика [Електронний варіант] / О. Забужко. Київ: Факт, 2006. 352 с. Режим доступу: https://shron1.chtyvo.org.ua/Zabuzhko/Khroniky_vid_Fortinbrasa_zb.pdf?PHPSESSID=33v3159n0

В образі Ганни – демонічної жінки, жінки-відьми, жінки-упиря, в убивстві сестри – символізовано «звільнення» жінки: Ганна-панна відмовляється від «земного» рутинного життя, від одруження з Дмитром Маркіянчуком, убиває сестру й стає нареченою Каїна-упиря, «декларуючи цим свою непричетність до патріархального світу, а відтак отримує свободу через причетність до темних сил»¹⁸², «Ганна-панна відкривається для зла і стає відьмою та нареченою змія-упиря, Каїна, Диявола (у тексті простежується зрощення цих образів), саме через демонізацію вона отримує те жадане звільнення»¹⁸³. Відьмацтво – єдина альтернатива жіночої долі, що не вкладається в рамки узвичаєного життя жінки в патріархальному суспільстві¹⁸⁴.

Отож, образ Ганни-відьми «можна сміливо вважати проєкцією сучасної української жінки, яка у складних умовах національно-економічної залежності стоїть на розпутьї власної долі: з одного боку, між засмоктуючою рутинною життя, з іншого, духовним вивищенням з перспективою на оволодіння «власним простором»»¹⁸⁵.

2.6.2. ОБРАЗИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕМОНОЛОГІЇ

Українську демонологію в «Казці...» представлено в образах упиря, людини-вовкулаки, змія-перелесника (диявола). Особливістю цього твору є те, що у фольклорній традиції такі казкові персонажі, як змія-перелесник і відьма, упир і вовкулака є непокінченими, натомість О. Забужко, новаторськи трактує народну демонологію, поєднує їх, трактує їх функції по-своєму. Свого часу на цьому наголошував В. Давидюк, що у фольклорних творах не

¹⁸² Кметь В. Архетип відьми в українській літературі XIX–XX століття: дисертація на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.01.01: «Українська література» / В. Кметь. Львівський національний університет ім. І. Франка, 2017. С. 177. Режим доступу: https://www.academia.edu/33075684/The_Archetype_of_Witch_in_

¹⁸³ Там само. С. 171.

¹⁸⁴ Жінка як текст. Емма Андіївська, Соломія Павличко, Оксана Забужко. Фрагменти творчості й контексти [Електронний варіант] / упор. Л. Таран. Київ: Факт, 2002. Режим доступу: <https://studfile.net/preview/9862767/page:33/>

¹⁸⁵ Гук О. За феміністичним каноном («Казка про калинову сопілку» О. Забужко) / О. Гук // Вісник Запорізького національного університету. 2009. № 2. С. 17.

взаємодіють не лише казкові й легендарні персонажі, а й ті, які входять в одну жанрову систему, але водночас належать до різних ідеологічних¹⁸⁶.

Із **вовкулакою** авторка порівнює гвалтівника Дмитра: «... *дебела лапа тісно защемила рота... й інша лапа – та скільки ж їх у нього! – рвала з неї запаску... люта, нещадна сила підгрибала її під себе, сила, яка геть до неї сліпа, знаюча тільки власний навальний натиск, щось твалтовне, мокре й страшне, сказати б, і правда – звір її напав, навалився, щоб не зрухнула рукою, гарчав і дер її, кігтями й зубами: вовкулака!» (с. 102). У народній міфології вовкулака рідко нападає на людей, він радше жертва, проте його агресія може бути проявитися стосовно того, хто її провокує. О. Забужко дотримується цього «постулату»: при зустрічі з вовком у лісі йому потрібно сказати: «І я вовк», і він тебе не зачепить¹⁸⁷. У двобою з Дмитром-вовкулакою виявляється відьомське нутро Ганни: «... з неї озвалося здушеним, і від того по чужому соромітно глибоким і хрипким, аж таки дійсно відьомським якимсь, голосом: Дмитре, дурнику, на що ти так, тож болить, – звір од несподіванки й собі заляк... Ганнуся вивинулась – і вгородила йому зуби просто в м'якоть підгорля... Дмитро справді завив вовкулакою» (с. 113). Мотив виття вовкулаки теж відомий у фольклорі; порівняймо опис вовкулаки у В. Гнатюка: замість людської мови чути вовче виття, він не здатен розмовляти, згадується, що у таких людей руки зберігають форму звіриних лап¹⁸⁸.*

Те, що ночами до Марії приходять **мрець-упир**, – теж відомий мотив народної міфології: чимось незадоволений покійник турбує своїм навідуванням живих: «...але часами приходив до неї в снах – чомусь сердитий і червоний з лиця, як отир...» (с. 75).

У «Казці...» Ганна має близькі стосунки з міфічним персонажем – **змієм-перелесником-дияволом**, який є фізично окресленим: «... поруч з нею лежав,

¹⁸⁶ Давидюк В. Позатекстова міфологія «Лісової пісні» // Давидюк В. Концепції і рецепції. Луцьк, 2007. С. 215.

¹⁸⁷ Давидюк В. Народна міфологія Західного Полісся на балто-слов'янському фоні / В. Давидюк // Минуле і сучасне Волині: тези доповідей та повідомлень III Волинської історико-краєзнавчої конференції. Луцьк, 1989. С. 245.

¹⁸⁸ Гнатюк В. Знадоби до галицько-руської демонології / В. Гнатюк // Етнографічний збірник. Львів, 1903. Т. 15. С. 175.

розпластавшись голим на цілий велетенський зріст, і, здавалось світився в пільмі кожною рисочкою найдосконаліший чоловік, на чий вид мала б сконати на місці, провалившись в божевілья, будьяка людська уява» (с. 113). В описі цього персонажа спостерігаємо казкове нашарування: «... у дворі грав проти місяця, зміями вигинаючи шиї, четверик вороних, як глупа ніч, коней, і на їхньому тлі одрізнялась, наперед подаючись, аж під небо висока, аж місяця заступила собою, так само чорна чоловіча постать, дихнуло вогнем уже зовсім близесенько, вже попід серце, скрадливо, ніби цілий світ їй шептав в одну душу. І тут запіяв півень – і в змиг ока постіль її спорожніла (с. 111–112). За словами А. Соколової, «типологічно цей персонаж з казковим образом Змія не має багато спільного. Вони різні як за походженням, так і за естетичною природою. Єдине, що успадкував легендарний персонаж від казкового, це уявлення про смерть»¹⁸⁹. У «Казці...» письменниця не диференціює змія-перелесника (за міфологічними уявленнями) і змія-демона (за християнським трактуванням).

О. Забужко інтепретує легенду про перелесника як літаючого духа, який зваблює жінок і дівчат, кохається з ними вночі, забираючи їхню вроду. Являється у вигляді молодого й вродливого юнака¹⁹⁰; пор.: уранці сусідський хлопець прокричав: «Тітко, а до Вас уночі змії у комина влетів, такий, як зірка хвостата, я сам бачив!» (с. 118).

Змій-перелесник, чи змії-демон обрав Ганну як покуту за гріх матері – шлюб з «обиди»: «зло завжди обертається злом – таким може бути фольклорне традиційне пояснення в повісті»¹⁹¹. Саме диявол плекав віру в незвичайність Ганни, її вседозволеність: «Не знала Ганна-панна, що це не князь, не принц до неї вночі приходив, навчав її, а сам диявол прийшов по її душу» (с. 115). Ганнуся, народившись дочкою нещасного чоловіка, стає у житті «за жінку найнещаснішому чоловікові на світі» (с. 113): брак батьківської уваги вона

¹⁸⁹ Соколова А. Міфологічний фольклоризм «Казки про калинову сопілку» Оксани Забужко / А. Соколова // Фольклористичні зошити: зб. наук. пр. Луцьк, 2009. Вип. 12. С. 140.

¹⁹⁰ Лозко Г. Українське народознавство / Г. Лозко. Київ: Зодіак-ЕКО, 1995. С. 133.

¹⁹¹ Кульбабська Ю. Спроба психоаналітичного підходу до інтерпретації прози Оксани Забужко / Ю. Кульбабська // Мандрівець. 2005. № 6. С. 38.

переносить на таємного коханця. «Конструювання демонічного в текстах письменниці відбувається шляхом послідовного окреслення образу зла... змія-упиря..., що спонукає до вбивства та увінчує свій злочин демонічним реготом Ганни-панни»¹⁹². Отож таємний коханець дає змогу Ганні потрапити в інший світ, світ із більшими можливостями, а щоб потрапити туди – необхідно здійснити сестровбивство. На думку Ю. Кушнерюк, О. Забужко репрезентує художній аналіз наслідків трансформації проблеми демонічного в межах християнської парадигми¹⁹³.

За сумнівами Ганни щодо справедливості вчинків Бога стосовно Каїна та Авеля теж стояв її невидимий коханець, який не любив, коли дівчина при ньому славилася Богу: «Чому за те, що я прийшов, славиш Бога, а не мене?» (с. 115), протистоїть Богові, сіє в душі людини сумніви, звинувачуючи Бога в жорстокості: «...тільки нікчемним своїм сотворінням Він і пріяє, тільки вбогі духом йому любі, анайліпших і найдужчих... знай гонить, і понижує, і тавром проклинним назначує од малих своїх, бо боїться, коли б царства не перейняли Йому» (с. 72–73). Кульмінацією диявольських вчинків Ганни стає її спрага до крові «... в устах їй горів чудний, солонуватий посмак... ще, і ще, і ще: противно до води, цей смак не гамував, а розпалював ним-таки й викликану спрагу» (с. 102), а відтак – убивство. Сила дівчини виявилася не Божим даром, а диявольським, що постав із материнського гріха, про що й попереджала Марію баба-прочанка. Як стверджує О. Кульбабська, у творі О. Забужко виведено архетипний образ мудрого старця, а для Ганни таким порадиником стає змії, який пояснює дівчині закони людського життя та їх недосконалість. Ганну

¹⁹² Кметь В. Архетип відьми в українській літературі XIX–XX століття: дисертація на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.01.01: «Українська література» / В. Кметь. Львівський національний університет ім. І. Франка, 2017. С. 168–169. Режим доступу: https://www.academia.edu/33075684/The_Archetype_of_Witch_in_Ukrainian_Literature_in_the_

¹⁹³ Кушнерюк Ю. Українська жіноча проза кінця XX століття: світоглядні моделі й особливості художнього стилю: автореф. дис... канд. філол. наук 10.01.01 «Українська література» / Ю. Кушнерюк. Дніпропетровський національний університет, Дніпропетровськ, 2008. С. 7.

«можна вважати втіленням Аніми, вічної, незамуленої та неприкаяної жіночості, що прагне життя і заподіює смерть заради нього»¹⁹⁴.

Як і в казці, нечиста сила щезає, коли три рази пропіє півень, так і змії зникав із першими півнями (с. 113).

Перехід до світу зла відбувається після того, як Ганна знаходить посеред дороги чоловічий пояс: *«Просто їй із-під ніг пороснуло в очі сяйвом, мерехким розсипом іскор, аж скрикнула з зачудування, – на дорозі, в поросі лежав, розповившись плазом, гейби на ярмарковій ятці красувався, широкий та розкішний парубочий пояс – вилискувався проти місяця коштовним шовком, рясною грою золотих, як лелітки на воді, китиць»* (с. 111). У тексті «Казки...» «пояс маркував ніч першої появи демона-упиря (на четверику вороних коней – кінь як символ тотемної тварини, приналежної до потойбічного світу)»¹⁹⁵: *«Одчини, Ганно-панно, оддай мого пояса, а коли не оддаси, муши мені за дружину стати»* (с. 112). Наявність магічних предметів теж ознака чарівної казки.

У «Казці...» згажано й інший персонаж народної демонології – **русалку**, розмови з якою теж ілюструють надприродні здібності Ганни та підтверджують фольклоризм цього твору: *«З очерету їй підухкували дражнячись русалки – ух-ух, солом'яний дух, – і вода скипала довкруги тіла білою піною, ніби од розжареного, коли виринала на поверхню, – ба брешете! – закинувши голову в плавуче небо, відгукувалась до русалок»* (с. 95–96). Порівняймо фрагмент русальної пісні (мавки бігали в полях і гаях, плексали в долоні, примовляючи: «Ух, ух, солом'яний дух, дух!»):

Ух, ух,

Солом'яний дух, дух!

Мене мати уродила,

¹⁹⁴ Кульбабська Ю. Спроба психоаналітичного підходу до інтерпретації прози Оксани Забужко / Ю. Кульбабська // Мандрівець. 2005. № 6. С. 39.

¹⁹⁵ Кметь В. Архетип відьми в українській літературі XIX–XX століття: дисертація на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.01.01: «Українська література» / В. Кметь. Львівський національний університет ім. І. Франка, 2017. С. 171. Режим доступу: https://www.academia.edu/33075684/The_Archetype_of_Witch_in_Ukrainian_Literature_in_the_

*Нехрещене положила*¹⁹⁶.

Отже, простежуємо фольклоризм «Казки...» на образному рівні через залучення окремих персонажів народної демонології та їх оригінальну інтерпретацію.

2.7. ФОЛЬКЛОРНІ ОБРАЗИ-СИМВОЛИ

Символ-образ долі. У «Казці...» представлений образ-символ Долі. Поняття «доля» в українській етнокультурі розглядають у декількох аспектах, один із яких – авторська трансформація долі у словах: *свобода, воля, правда, віра, любов, честь, рідна земля, Батьківщина, щастя*¹⁹⁷. За народною уявою, кожна людина має свою долю, яка фатально визначає її вік, благополуччя тощо. Під якою планетою та в яку годину народиться людина – така її доля; долю сприймали не як божество, а як двійника людини¹⁹⁸. Ганнуса зауважує, що сестра *«не пускає у її, Ганнусину, власну долю»* (с. 97).

О. Забужко теж звертається до образу долі в «Казці...», яку визначають містичні істоти, від людей мало що залежить. Ця тема не є новою у фольклорі та в літературі, позаяк «абсолютним новаторством автора можна вважати багатоепізодність містичного вияву персонажів із надприродною силою та їх майстерне поєднання в один сюжет»¹⁹⁹. Марія не зазнала щастя в коханні, вийшовши заміж наперекір батькові, тому це зло, вчинене як проти батька, так і проти чоловіка. Відтак покута за це зло перейшла до Ганни, яка, зрештою, успадкувавши свою долю від матері, не може знайти пари: *«... не на моє вийшло, і ні своїй дитині, ні чужій такої долі не бажая»* (с. 107). Марія вважала, що доля *«завинила їй»*, тому, пожертвувавши власним щастям, Ганна буде щасливою: *«ніби все те, що доля завинила їй, Марії, було взято на борг на одне життя, щоб у наступному, доччиному, повернутися, як у чесній купецькій*

¹⁹⁶ Пісні літнього циклу: русальні пісні [Електронний ресурс] // Календарно-обрядові пісні. Режим доступу: <https://mala.storinka.org>

¹⁹⁷ Жайворонок В. Знаки української етнокультури: словник-довідник / В. Жайворонок. Київ: Довіра, 2006. С. 192–194.

¹⁹⁸ Скрипник Г., Курочкін О. Народні вірування, демонологія, космогонія [Електронний ресурс] / Г. Скрипник, О. Курочкін // Режим доступу: [\[etno.uaweb.org/mynuvshyna/r22.html\]](http://etno.uaweb.org/mynuvshyna/r22.html).

¹⁹⁹ Соколова А. Міфологічний фольклоризм «Казки про калинову сопілку» Оксани Забужко / А. Соколова // Фольклористичні зошити: зб. наук. пр. Луцьк, 2009. Вип. 12. С. 142.

угоді, із через верх відшкодованим чиншем» (с. 75). «Місячну мітку» на доньчиному чолі мати сприймає як Боже пророцтво винятково доброї долі для Ганни.

В. Агеєва, аналізуючи причини життєвих невдач Ганни, зауважує, що дівчина стала заручницею поширеного міфу про Сплячу Красуню, яку повинен пробудити до життя Принц, про Царівну у скляній вежі. Жіноча доля міцно пов'язується із **заміжжям**: «дівчина захотіла порушити зокрема ті межі, що продиктовані походженням, і стала заручницею міфу про щасливе заміжжя як найвищий жіночий осяг, про прекрасну царівну на кришталевій горі чи недосяжній вежі, куди обов'язково прийде визволитель-принц...»²⁰⁰.

І. Бетко підкреслює, що в «Казці про калинову сопілку» гостро стоїть питання жіночої долі²⁰¹, О. Забужко трактує особливу долю Ганни як таку, що йде від диявола, найліпший чоловік для дівчини, – це «нечистий», який підмовив до сестровбивства: «... у глибині душі вже твердо знала: хто б то не був, то й є її доля...» (с. 112) . Уже згадували, що в Ганнусі все ж була можливість змінити свою долю, не пов'язувати її з темними силами: про можливість вибору говорила і баба-прочанка, і священник: «чоловік сам вибирає по Божій дорозі йти чи по диявольській» (с. 110). Ганна вирішила, що є, як і Каїн, жертвою, тому відступилася від Бога, пов'язавши своєю долею з потойбічним обранцем. Очевидно, що Ганна ображена на свою «*десь, либонь, заснулу долю* (с. 109)», маючи злість не так до Оленки, як до Бога.

Образ-символ води. Цей образ є важливим як у фольклорі, так і в «Казці...»: вода є джерелом життя, однією з основних стихій Всесвіту, символ жіночого начала у природі, животворної матерії²⁰², посередником між двома

²⁰⁰ Агеєва В. Жіночий простір: феміністичний дискурс українського постмодернізму: монографія / В. Агеєва. Київ: Факт, 2003. С. 298.

²⁰¹ Бетко І. Повість-притча Оксани Забужко «Казка про калинову сопілку»: проблема генетико-інтертекстуального підґрунтя мистецьких пошуків письменниці [Електронний варіант] / І. Бетко // Acta Polono-Ruthenica XII. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2007. Режим доступу: <https://ukrlit.net/item/50.html>

²⁰² Костомаров М. Слов'янська міфологія: Вибрані праці з фольклористики й літературознавства / М. Костомаров. Київ: Либідь, 1994. С. 219.

світами, засобом для розкриття майбутнього²⁰³. Культ води пов'язаний із живою (оживлює) та мертвою (омертвляє) водою: «... власне крижаним – нерухомим, хоч і також немов підводним, але – мертвецьким, – вона одночасно стялася так само пронизливим освідомленням, що живої води їй сьогодні не знайти ні за які скарби світу...» (с. 82).

Містичних ознак набуває вода, до якої торкається Ганна, частуючи бабу-прочанку: «наступної миті зойкнули вже всі три вголос... прочанка впустила кухля – брязнуло, покотилося, глухо стукнувши об ніжку стола, а на долівці спалахнуло гранатово, міняючись проти вогню... то не вода розіллялася, а вино...» (с. 82). Символіка числа «три», мотив перетворення води на вино ілюструють духовні зміни Ганни: «... звідтоді ніколи вже не було в Ганнусі того з ночі винесеного чудного сміху, на який усі ззиралися... щез той усміх, мов водою змило» (с. 82).

Ганнуса відчуває воду, як саму себе, дівчина любить купатися, милуватися у воді своїм тілом і, таким чином, досягає гармонії із природою: «під такі хвилини їй здавалось, ніби чує всю землю ген до самого моря» (с. 41). Вода постає у творі носієм жіночого начала, яке, підкреслює сучасний дослідник Р. Кісь, «символізує нуртування, вирування, надмір еротичних почувань...»²⁰⁴. Вода пробуджує в Ганнусі жінку, про що свідчить нарцистичне споглядання власного тіла: «вона завжди любила купатися – любила, як вода ніжить тіло, як лоскотно вступає в нього, так напрочудчуло голублячи найпотаємнішими, найсоромітнішими дотиками...» (с. 94).

Образ-символ крові. У «Казці...» О. Забужко трактує кров із погляду біблійного і фольклорного (демонологічного)²⁰⁵. До фольклорного символу в «Казці...» авторка звертається тричі: змальовуючи стетеве дозрівання Ганни, статеві стосунки з міфічним персонажем та як вбивство Оленки. Динамічне

²⁰³ 100 найвідоміших образів української міфології / за ред. О. Таланчук, Ю. Бедрика. 2-е вид., виправ. й допов. Київ: Автограф, Орфей, 2006. С. 66.

²⁰⁴ Кісь Р. Ерос і водна стихія (Первісна семіотичність шлюбної магії) / Р. Кісь // Сучасність. 1994. № 1. С. 96.

²⁰⁵ Бовсунівська Т. Стильовий еkleктизм прози Оксани Забужко [Електронний ресурс] / Т. Бовсунівська // Актуальні проблеми укр. лінгвістики: теорія і практика. 2009. Вип. 19. С. 44–59. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apyl_2009_19_7

посилення семантики цього образу здійснюється через зміну забарвлення крові від рожево-червоного до масляного смоляного: *«той самий солонкуватий і гострий, мов залізна клямка, пах – був цим разом такий густий і масний...»* (с. 103), *«вхлебтуючи-всьорбуючи все живе, гаряче й червоне»* (с. 115), *«темно-червона крапля»* (с. 118), *«масний, живлющий, гарячий червоний дух»* (с. 119), *«наче бачив під лісом білу сучку із закривавленою мордою»* (с. 119) та ін.

Образ-символ місяця. Важливі у творі «Казки...» й астральні символи, «орієнтованість на космологізований зміст усіх процесів життя» спостерігаємо вже з перших сторінок²⁰⁶. Зокрема через символ місяця підкреслено особливу долю головної героїні, у якої від народження на чолі знак *«наче місяць-недобір...»* (с. 71). Як зауважила Т. Гребенюк, знак місяця на чолі має «амбівалентний сенс: місяць-молодик або місяць-недобір, – тобто, потенціал Ганнусі може розвинутися як на добро, так і на зло»²⁰⁷.

О. Забужко використовує цілу низку повір'їв, що стосуються цього астрального символу. За народною прикметою, «людина, що народилася на молодий місяць – свіжа, весела, з молодим лицем все життя, а на старий – понура, сумна»²⁰⁸, саме від його форми залежить доля людини: *«... мати вперто казала – молодик, доки сама в це не повірила: відомо ж бо, що молодик – то на долю, а недобір – тим він і недобір, що наводить на лихі сни, і в той бік ліпше думок не пускати»* (с. 71).

Місяць персоніфіковано в «Казці...»: спершу пророкував особливу долю Ганнусі, однак ніхто не знав, яку саме: *«і ніхто вже, хоч би й хтів, не потрапив би дібрати, куди саме скеровано місячні роги...»* (с. 71). Згодом стає другом дівчині, коли ще малою несла до нього свої радощі, тоді місяць *«Місяць стояв високо, світив на повну силу недужим горючим сріблом у синцюватих протінях угловин...»* (с. 70), «місячна мітка» заспокоювала дівчину, обіцяючи *«якоїсь*

²⁰⁶ Демченко А. Міфологема місяця у «Казці про калинову сопілку» Оксани Забужко [Електронний ресурс] / А. Демченко. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/4_SND_2012/Philologia/8_99851.doc.htm

²⁰⁷ Гребенюк Т. Подія в художній системі сучасної української прози: морфологія, семіотика, рецепція: монографія / Т. Гребенюк. Запоріжжя: Просвіта, 2010. С.368.

²⁰⁸ Дмитренко М. та ін. Українські символи / М. Дмитренко. Київ: Ред. часопису «Народознавство», 1994. С. 105.

великої й незабарної винагороди» (с. 94). У наведеному уривкові фігурує повний місяць, із яким пов'язано чимало демонологічних міфів, і як стає зрозуміло, саме при повному місяці має відбуватися щось негативне, пов'язане з демонічними силами. За словами Л. Дунаєвської, якщо космогонічна ознака героя казки – місяць на лобі, сонце у волоссі чи зірка, то в легенді ці ознаки трактуються не як його деміургічна суть, а нещастя чи зло (огненний змії, зірниця)²⁰⁹.

Коли ж Ганнуся прагнула отримати відповідь на питання про гріх Каїна, у цей час місяць був *«повний..., жовтогарячий, як жар»* (с. 63), наче перебирав на себе прагнення справедливості, яке наповнювало дівчину. Отож місяць стає Ганнусином другом, хоча за *«своїм звичаєм, мовчав їй просто в лице так, ніби обіцяв колись заговорити»* (с. 70).

Оскільки півмісяць є символом ісламу на протигагу християнству, тому зрозуміло, чому *«нишком хрестилася й відпльовувалася на вид місячного знаку баба-пупорізка, добачивши в ньому бусурменське тавро або, не при образах святих згадуючи, й слід відомо-чийого кігтя, що на одне виходить: хто ж не знає, кому вклоняється бусурменська віра!»* (с. 71).

Досліджуючи міфологеми місяця в «Казці...», А. Демченко звернув увагу «національне забарвлення астральної символіки, в якій проростає «етнокультурний корінь» світовідчуття народу. Тому у повісті О. Забужко хтонічні міфологеми поклоніння стихійним творчим силам землі та води перемежуються із шануванням світил як джерела життя та натхнення, що в свою чергу вказує на глибинні фольклорні джерела цілком сучасного твору»²¹⁰.

Символічного змісту набуває й **образ хмари**, який у «Казці...» уособлює темні сили потойбіччя: *«Невдовзі Ганнуся спостерегла децю інше: по таких хмарних заколотах вона переставала чути воду – ба й себе саму переставала чути, мов підмінена на час опосідаючою, безликою, як хмара, обидою (хмара*

²⁰⁹ Дунаєвська Л. Українська народна проза (легенда, казка): еволюція епічних традицій / Л. Дунаєвська. Київ: Вид-во «Київський університет», 2009. 2-ге вид. С. 219.

²¹⁰ Демченко А. Міфологема місяця у «Казці про калинову сопілку» Оксани Забужко [Електронний ресурс] / А. Демченко. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/4_SND_2012/Philologia/8_99851.doc.htm

та була непрозо-розовтявою, й щось із неї сочилося – пасокою замість дощу» (с. 88). На думку А. Соколової, у цьому прикладі авторка твору вдається до поетичної алюзії на «обиду» із «Слова о полку Ігоревім»: «Встала обида в силах Дажбожого внука, вступила Дівою на землю Троянову, заплескала лебединими крилами на синьому морі біля Дону». Обида – персонаж образи, а взагалі лиха²¹¹.

Образ-символ сопілки. Згадка про чарівну сопілку, окрім «Казки...» є ще в іншому творі О. Забужко, – в оповіданні «Сестро, сестро», який письменниця написала 1992 р., а 2003 р. його опубліковано. У цьому творі маленька Дарця читає казку *«про те, як зрізали чумаки в лузі сопілку з калини, прийшли в крайню хату, і як хазяйська дочка притулила сопілку до губ, а та й заговорила: помалу-малу, сестриче, грай, не врази мого серденька вкрай, ти ж мене, сестро, зі світу згубила, в моє серденько гострий ніж устромила...»*²¹².

Калинова сопілка в казках і легендах чує і бачить те, що люди намагаються приховати від інших. Казковість у творі О. Забужко також виявляється в чарівних влативостях калинової сопілки, що промовляє голосом Оленки: *«... витяв собі сопілку, а вона... людським голосом обізвалася...»* (с. 120).

У фольклорі сопілка виконує функцію посередника між світом живих і мертвих, адже, як зазначає В. Захарчук, «інваріантний символ сопілки – езотеричний код для дешифрування знаку містичного, площини сакрального, демонічного, трансцендентного»²¹³. Калинова сопілка й дерево, яке виросло на могилі Оленки, стають символом того, що зло завжди має бути покараним.

Т. Гундорова розкриває глибший зміст цього образу-символу: сопілка, вирізана з дерева калини, яка проросла над тілом убитої сестри, є метафорою

²¹¹ Соколова А. Міфологічний фольклоризм «Казки про калинову сопілку» Оксани Забужко / А. Соколова // Фольклористичні зошити: зб. наук. пр. Луцьк, 2009. Вип. 12. С. 139.

²¹² Забужко О. Сестро, сестро: Повісті та оповідання / О. Забужко. Київ: Факт, 2003. С. 29.

²¹³ Захарчук В. Казка про калинову сопілку: трансформація архетипу братовбивства в українській літературі / В. Захарчук // Українська література в загальноосвітній школі. 2010. № 11. С. 6.

творчості автора-жінки²¹⁴, Р. Харчук має іншу думку і вважає, що Оленка якраз і є антитезою до жінки-авторки, поетеси, є типова матеріальна жінка-мати, а авторкою є саме Ганнуся²¹⁵.

Важливим є **образ-символ калини**, який зберігає в собі міфологічні погляди на превтілення дівчини в дерево, що підтримується народнопоетичною традицією²¹⁶: «...на підступах до вашого села, пане господарю, попід лісом, за фігурою на розхресті назирив хлопака калиновий куц...» (с. 120).

Варто також звернути увагу на фольклорну символіку **числа три** у «Казці...»: «а наступної миті зойкнули вже всі три в голос» (с. 82), «Марія, котрій утре схитнулось і поплигло все» (с. 82), «звернувши в третювулицю» (с. 110), вислів, який повторюється тричі – «щоб знала» (с. 75, 88, 98) та ін.

2.8. ФОЛЬКЛОРНО-ЕТНОГРАФІЧНІ СКЛАДОВІ

Важливе значення для «Казки...» мають описи обрядів, звичаїв та повір'їв, які з ними пов'язані, етнографія в цьому творі, за словами письменниці, «бісером нанизана»²¹⁷. Згадано про обряд родин та про особливу роль у ньому баби-повитухи, адже якщо вона відверталася під час народження дитини, то чортиця могла замінити дітей. Тому, побачивши знак на Ганнусиному чолі, баба-пупорізка «чула за собою гріх!» (с. 71), бо «вона, либонь, таки одвернулася була» (с. 71).

Особливо подієвим є український весільний обряд, зокрема його довесільні етапи: від вдалого сватання залежала майбутня доля закоханих. Сватами обирали поважних людей, які вміли домовлятися, вдало проводити обряд, про що йдеться у творі: «все ж, повагом кивали старости, убрані,

²¹⁴ цит. за: Харчук Р. Оксана Забужко – авторка першого українського бестселера / Р. Харчук // Сучасна українська проза: Постмодерний період: Навч. посібн. Київ, 2008. С. 192.

²¹⁵ Там само. С. 192.

²¹⁶ Телеуця В. Ботаноморфна (рослинна) символіка у весільному комплексі Придунав'я / В. Телеуця // Література. Фольклор. Проблеми поетики: зб. наук. праць. Київ, 2006. Вип. 24. Ч. 2. С. 501.

²¹⁷ Інтерв'ю Оксани Забужко «В українській культурі не було місця для осмислення екзистенційного досвіду жінки» [Електронний варіант]. Режим доступу: https://zn.ua/ukr/ART/oksana_zabuzhko_v_ukrayinskiy_kulturi_ne_bulo_mistsya_dlya_

здавалось, у всеньку мудрість світу нараз» (с. 107), а дівчина, за традицією, сором'язливо мала колупати піч, – Олена теж *«підпирала собою піч і очей ні на кого не зводила»* (с. 106). Авторка використовує і завуальовані промови весільних старостів: *«звір наш та пішов у двір ваш, а з двору в хату, та й сів у кімнату»* (с. 74), *«наслухала балачку дорослих дядьків про мисливців і куницю»* (с. 89) чи традиційні відмови на сватанні: *«замолода ще на дружіння, хай погуляє, у нас, люди добрі, дочками не поле засіяне»* (с. 90), *«спасибі, люди добрі, за шану, а тільки я в батька-матері ще хліба не переїла»* (с. 96) та звичай виносити при цьому на тарелі гарбуза (с. 106).

Описано давній звичай «оборини» – захист від поширення чуми (с. 85), святкування «купальської ночі» (с. 90), Різдва *«варт було... на свят-вечір якому язикатому господареві, до якого завітали з колядою, легкомисно кинути дівчатам – ану-но, підставляйте міха, хто з вас за міхоношу...»* (с. 94), згадки про обжинкові обряди: *«вона незмінно несла і перший сніп, і обжинковий вінок»* (с. 94) та ін., фрагменти народної етнопедагогіки: *«сотні разів чув від старших, що гарна мазана паляниця, а не дитина»* (с. 91) та ін.

Авторка згадує і про неписане звичаєве право, яке регламентувало одруження доньок за чергою, тобто молодша донька не могла вийти заміж швидше за старшу: *«замимрив батько, що наче ж не годиться... через голову скакати, і що в нього, мовляв, старша дочка на черзі, а меншій не вадило ще погуляти...»* (с. 105), проте в «Казці...» Оленку таки засватали, що спричинило справжню трагедію для Ганнусі, адже, за звичаєм, таких дівчат у селі принижували, називали «перестарки», «перебірці» (с. 106).

Детально описані складники дівочого вбрання: *«червоні сап'янци з кучерями, й плахту з сухозліткою, й кожушанку тулубчасту, ще й зі смушками»* (с. 92).

Отже, окрім виразної фольклорної основи «Казки...», вагому роль для реалізації авторського задуму твору виконує майстерно використаний етнографічний матеріал.

2.9. ФОЛЬКЛОРНА СТИЛІЗАЦІЯ МОВИ ТВОРУ

Окремого дослідження потребує мовний аналіз твору, позаяк О. Забужко розгортає розповідь у руслі стилізації під народну казку, у «Казці...», за словами письменниці, «незліченні дрібні намистинки, з яких я «низила» текст, як гердан на шию»²¹⁸, а в рядках цього твору «зашило» важливу інформацію, «інтертекстуальний хід»²¹⁹.

Фольклорними інтертекстами є рядки народних пісень у тексті «Казки...», що слугують засобом посилення експресивності, розкриття внутрішнього стану героїв твору. У піснях передано емоційний стан героя, «у кожного з персонажа була своя пісня»²²⁰, так пісня «*ой піду я не берегом – лугом, та зустрінусь з несудженим другом*» (с. 74) стає в пригоді Марії, коли їй бракує слів передати своє горе – примусове заміжжя. У хвилини замилювання собою, «*Ганнуса почувала себе вартою пісні... ні, не нової туги в старих словах їй праглося, а – нової пісні, спеціально для неї складеної, такої, що проймала б кожного, як приском попід шкіру...*» (с. 95). Один із сватачів дівчини своє невдале залицяння компенсує словами пісні: «*а я з сестрою вечір постою, не та розмова, що із тобою... не та розмова, не тії слова, не білолиця, не чорноброва*» (с. 98). Текстотвірну функцію виконує й пісня, яку співає сопілка: «Рядки цієї пісні, уплетені в текст постмодерного оповідання, є фольклорними інтертекстами, що також слугують засобом передачі внутрішнього стану героїні оповідання, хоча авторка акцентує дещо інші почуття героїні»²²¹:

Безпосереднім маркером впливу усної народної словесности на твір є сталі мовні вирази: порівняння – «*мірявся до голої, як турок у Кафі*» (с. 99), «*станула з лиця, як сніг по весні*» (с. 80), «*розкаркались, як гайворони на сніг*» (с. 80), «*клик, хоч на талярах карбуй*» (с. 80), «*як у дзвін ударила*» (с. 81), «*мов янгол спустився над хатою*» (с. 81), «*як крашанка Великодня*» (с. 83), «*сказала – як скибу одвалила*» (с. 83); питання – «*та що тобі Бог дав*» (с. 84),

²¹⁸ Забужко О. «Казка про калинову сопілку». Передмова до другого видання // Забужко О. Сестро, сестро: Повісті та оповідання. 3-тє вид., допов. Київ: Факт, 2005. С. 253.

²¹⁹ Там само.

²²⁰ Павлюк П. «Мене сестриця з світу згубила...»: Фольклорна основа «Казки про калинову сопілку» Оксани Забужко / П. Павлюк // Українська мова та література. 2007. № 2–4. С. 69.

²²¹ Переломова О. Лінгвокультурні коди інтертекстуальності українського художнього дискурсу: діахронічний аспект / О. Переломова. Суми: Вид-во СумДУ, 2008. С. 93.

оклики – «з нами сила хрещена!» (с. 119), «Бігме-Боже» (с. 103), вислови подяки – «Богу дякувати» (с. 85), «дякувати Богові милосердному» (с. 107), прокльони – «а не заціпить тобі вже раз, чумо бенерська!» (с. 76) та ін.

Відзначмо сталі казкові вислови-формули, що використовує авторка (таких вороних, як змії; чи то царівна, чи королівна, чи зоря ясна в палатах засіяла; княжа постава; королівський посаг; срібло-злото; ловці-молодці; «на височінь царівни на стовпі» (с. 90) та ін.), казкові номінації персонажів – дівчина-золотоволоска (с. 72), князенко (с. 72), Ганна-панна та ін. Глибокі лінгвокультурні конотації розкриває ціла низка слів, зокрема «понеділкувати», за поясненням О. Забужко, понеділок як «жіночий вихідний», «обумовлювався шлюбними контрактами аж до ХІХ-го століття включно»²²² та ін.

У досліджуваному творі О. Забужко чимало трансформованих приказок і прислів'їв: «...ич, яка сваха перехожа, ще й у кісники до ладу не вбралося, а вже заміж хапається» (с. 90), «...посієш звичку – пожнеш характер, посієш характер – пожнеш долю» (с. 73), «Ох і розпестив тебе батечко, дівчино, комусь-то кислиці сняться» (с. 93), «Мовляв, не думай собі, парубче, я ж не в Бога теля з'їла» (с. 99), «Оце, дівко, й напанувалася, оце тобі й усенькі твої мрії дівочі, з роси та з води» (с. 106), «Я тобі – образи, а ти мені – гарбузи» (с. 110), «вона проти тебе стільки варта, як жменя піску проти жмені злата?» (с. 115), «Мовчи, бабо, знай мовчи, менше гріха буде» (с. 83) та ін.; при цьому використано речення еліптичної структури (ідеться про особливу форму речення та про мовну економію): Оленці – сватання, Василю ж – запоїни, «Я тобі – образи, а ти мені – гарбузи» (с. 110). Як стверджує О. Переломова, у «Казці...» фольклорні інтертекстами у вигляді дослівних і трансформованих приказок і прислів'їв «підсилюють думку, підключають читача до коду колективної національної свідомості»²²³. Функція обірваних речень – можливість подумати над проблемою твору: «найкращому дитятоньку Бог долі не дає, – що ж це, виходить, воно й спервовіку так повелося...» (с. 108).

²²² Забужко О. «Казка про калинову сопілку». Передмова до другого видання // Забужко О. Сестро, сестро: Повісті та оповідання. 3-тє вид., допов. Київ: Факт, 2005. С. 253.

²²³ Переломова О. Лінгвокультурні коди інтертекстуальності українського художнього дискурсу: діахронічний аспект / О. Переломова. Суми: Вид-во СумДУ, 2008. С. 93.

У «Казці...» також наявні елементи ритмізації, які притаманні фольклорним прозовим творам: Василь, наодинці, розмірковуючи про свою долю, *«Звіряв поночі гаю-зелен-розмаю, бо не мав кому іншому, свою журу: любив дівчину півтора року, поки не дізнались вороги збоку»* (с. 76), а для старшої сестри *«Ніщо не було... і таким тяжко гнітючим, як сам отой виснажливий щоденний змаг із малою зміючкою-баби-яги-внучкою»* (с. 78).

Розгортаючи розповідь, О. Забужко акцентує на ключових лексемах «твоя» – «моя», що натякає на поділ сестер і, таким чином, на назву народної казки «Дідова дочка й бабина дочка»: *«Сказала як скибу одвалила: свашкуй, чоловіче, коло своєї дочки, а моїй дай спокій, – отак уперше було промовлено між ними те, що згодом, уже як дівчата повиростали, вщепилося бозна-звідкіль у вуличну про них гутірку навек – ні відшкребти, ні відмазати: дідова дочка й бабина дочка»* (с. 83).

Варто звернути увагу на градацію *«аж сиком засичала: Оленка, зміючка, сестричка ріднесенька, гадина з лісу»* (с. 106), яка, на нашу думку, вдало розкриває ставлення авторки до сестровбивства в цьому творі.

Виявляємо низку лексем, «позичених» із фольклору, у семантиці яких – конотація незвичайности, казковости відповідно до означеного в заголовку жанру твору: *«От мати й чекала – плакаючи потай гадку, чи не судилось, бува, її первісточці князівство або й королівство, бо чей же не простого мужика її наречено тим місяцем, таку-бо долю навряд чи варт було б зумисне виписувати немовляті на лобі, – за всім тим твердла в ній повільна, необорна, уже мовби аж уже і власною силою наладована певність, наче обрано її дитину на приділ незвичайний, про який людським дітям і не мріяти – хіба вислухати з казок, переказуваних споконвіку від баби до внуки»* (с. 72).

Народнословесні впливи спостерігаємо на різних мовних рівнях: граматичному, лексичному, синтаксичному, стилістичному. Зокрема вживання граматичних форм іменників, числівника, прикметника зі зменшено-пестливими суфіксами -очк-, -есеньк-, -оньк- (дівонька (с. 82), трошечки (с. 84), кришечку (с. 84), бідачисько (с. 86), голівок (с. 91), ціпоньки (с. 91), білявеньких

(с. 92), *кульбабки* (с. 92), *кошенятко* (с. 92), *всеньку* (с. 95), *простісінько* (с. 100)) тощо, засобами фольклорної стилістики є також одиничні й поширені звертання («*царице моя*», «*княгине*» (с. 114) та ін.

Даючи своїм героїням промовисті імена Ганна та Олена, які опоетизовані в українських народних піснях і мають досить усталену семантику²²⁴, О. Забужко ще більше підкреслює протистояння між сестрами. Скажімо, найчастіше ім'я Ганна трапляється в піснях про подружню невірність: «Не я п'яний, горівочка п'яна», «Ой коло млина, млина зацвіла калина» та ін., ім'я Олена – у казках про прекрасну королівну та добру сестрицю-рятівницю. Олена у «Казці...» «зовні відповідає ознаками етнічного стереотипу-персонажа дівчини покірної, працювитої, яку люблять батьки та сусіди. Ганна ж внаслідок заподіяних Оленою капостей дедалі більше реалізує інший стереотип-персонаж – із значенням непевності, гонору та рішучості, яка іноді може штовхнути дівчину поставити свою волю супроти батькової»²²⁵.

Результат магістерської роботи підтверджує слушні зауваження дослідників, що О. Забужко, використовуючи фольклорні першоджерела, написала цілком оригінальну повість про любов та ненависть, про велику людську трагедію на тлі українського селянського побуту²²⁶, що «велику українську трагедію дивовидним чином зуміла вмістити в конкретну ніби тісняву українського селянського побуту і українського ж селянського словника... але зі збереженням «калинової сопілки» самої авторки. І непомильність усіх фольклорних цитат у «казці». І сюжетних, і, сказати б, лінгвостилістичних. І, нарешті, скажімо так, самої фольклорної аксіології»²²⁷.

²²⁴ Карабльова О. Сексуальність як вияв самотності у прозі Оксани Забужко / О. Карабльова // Слово і час. 2003. № 7. С. 82.

²²⁵ Там само.

²²⁶ Соколова А. Міфологічний фольклоризм «Казки про калинову сопілку» Оксани Забужко / А. Соколова // Фольклористичні зошити: зб. наук. пр. Луцьк, 2009. Вип. 12. С. 144–145.

²²⁷ Скуратівський В. Нельотна погода. Замість передмови та замість монографії / В. Скуратівський // Забужко О. Сестро, сестро. Повісті та оповідання. Вид. 2-ге. Київ: Факт, 2004. С. 18.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі здійснено спробу декодувати твір «Казка про калинову сопілку» О. Забужко у його зв'язку із фольклором та специфікою авторського світорозуміння і сприйняття: що саме стало причиною злочину, адже, за словами письменниці, *«що в житті не вчини, не втечеш кривого суду: ніхто-бо не знає, що навправду попихало тебе до дії, а чого не знається, те зазвичай витлумачується на зло»* (с. 73).

«Казка...» сучасний за своєю проблематикою твір, який крізь призму літературно оброблених та скомпільованих фольклорних творів трактує сьогодення, його морально-етичні норми, християнські засади, це зразок «жіночого» письма української постмодерної літератури: жінка та її місце в культурі, самоутвердження жінки і її конфлікт із соціумом, водночас загальнолюдські постулати добра і зла, злочину та покарання – ці та інші питання висвітлює О. Забужко. Тому саме через дослідження фольклорної основи твору можна збагнути феномен ідіостилю письменниці.

«Казка...» О. Забужко є результатом творчого переосмислення народних казок, а саме: сюжет твору суглосний з інваріантом казки про чарівну сопілку й пов'язаний з архетипом братовбивства (сестровбивства). Представлено сюжет про «бабину та дідову дочку», мотив метаморфози, відьомства, фрагмент-натяк про батька-упиря, легенду про злого духа Перелесника, який зваблює жінок, а також народну інтерпретацію біблійної легенди про Каїна й Авеля. Письменниця, «вмонтовуючи» у фольклорний сюжет про «дідову та бабину дочку» біблійний про братовбивство, піддає сумніву традиційне розуміння гріха та спокути.

Фольклорна основа в «Казці...» відіграє важливу роль, позаяк навіть даючи жанрове визначення творові – *казка*, авторка свідомо підкреслює його зв'язок з усною народною словесністю. У творі поєднано казку, міф, біблійну легенду, однак у руслі постмодерної літератури авторка змінює жанрові ознаки твору, підпорядковуючи їх авторському задуму.

Аналіз магістерської роботи свідчить, що цей твір варто трактувати не як казку, а як повість із казковими мотивами та образами, та й сама О. Забужко означає свій твір як *повість*, адже у фокусі письменницького зображення – передусім історія непересічної жінки у її стосунках із матір'ю, сестрою, соціумом. Фольклорний казковий сюжет, який хоч і належить до чарівних, відтворює реалії українського життя, казкові й біблійні мотиви твору дали змогу підіймати важливі морально-філософські, соціальні проблеми.

Перший рядок твору вже є казковою стилізацією – історія народження незвичайної дівчинки з місяцем на чолі, а власне сюжет народної казки і О. Забужко розпочинається наприкінці: сестри пішли по ягоди, а коли поверталися, «бабина» дочка вбила «дідову» й поховала. На цьому місці виросла калина, із якої чумаки вирізали сопілку, здатну людським голосом розповідати правду.

Окрім сюжету та мотивів українських народних казок, письменниця використовує казкові образи, серед яких «дідова» дочка і «бабина» дочка («Калинова сопілка»), Ганна-панна («Золотий черевичок»), Оленка-зміючка («Казка про Івасика-Телесика»). Казковий поділ на «дідову» та «бабину дочку» простежуємо не так полярно, як в уснословесному творі, відповідно письменниця створює психологічні образи сестер, передусім Ганни, намагаючись пояснити мотиватори вбивства, адже таких відповідей немає у фольклорному творі, акцент якого на описі злочину, а не на причинах трагедії, за яким зло має бути покараним. Тому в досліджуваному творі О. Забужко поєднує мотив сестровбивства народної казки з біблійною оповіддю про Каїна та Авеля.

На відміну від казки, Ганна та Оленка є рідними сестрами, і якщо в назві фольклорного твору вже закладено конфлікт, то в «Казці...» – це амбівалентні образи: авторка не дотримується традиційного уявлення про «бабину» дочку як зло та «дідову» дочку як добро. У фольклорному стилі створено образ Ганни, чужинки в «цьому» світі: і її неймовірна врода, і надприродні здібності суголосні з фольклорним мотивом «повідьмачення» жінки. Незвичайність

дівчини поглиблюється особливим ставленням матері до доньки, у чому чітко простежується відгомін фольклорного мотиву «бабина дочка – дідова дочка».

О. Забужко звертається до образів народної демонології – відьми (надприродні можливості Ганни), вовкулаки, який перегукується з образом Дмитра-гвалтівника, змія-перелесника (таємний коханець Ганни). Важливе змістове навантаження містять в собі фольклорні образи-символи, зокрема наскрізною в «Казці...» є символіка місяця, яка ґрунтується на народних уявленнях про нечисту силу, потойбіччя, а також образи-символи долі, води, крові, калини, фольклорна символіка числа *три*, низка етнографічних деталей та ін.

Про стилізацію твору під народну казку яскраво свідчить мовний рівень «Казки...»: наявність фольклорних «кліше», наприклад, казкові формули, номінації, порівняння, народні мовленнєві етикетні вислови тощо. Чималий пласт складає трансформований паремійний фонд – приказки та прислів'я, вагому смислову та композиційну роль у творі відіграють народні пісні.

Використання казкових, міфічних, пісенних та інших фольклорних компонентів, а також мовна стилізація «Казки...» О. Забужко слугують морально-етичному розкриттю характерів персонажів та мотивацію їх вчинків. Однак аналізований твір відрізняється від народної казки створенням складних психологічних образів, а також авторським ставленням до зображуваного; створюючи власну «казку», письменниця використовує й винятково літературні художні засоби, зокрема пейзажні описи, пояснення вчинків героїв, художні деталі тощо. Відтак «Казка...» свідчить про високий ступінь оригінальності письменниці, для якої фольклорний твір слугував джерелом для компонування власного сюжету.

Отож «Казка...» – це результат поєднання двох художніх систем – літератури та фольклору, має виразне нашарування фольклорного, етнографічного пласту і є ще одним зразком багатих можливостей народної творчості, фольклоризму літератури. Фольклорна основа стала першою сходинкою до створення оригінального твору про людську трагедію, про любов

та ненависть, який засвідчує ідейно-художню динаміку відомого не тільки в українському, а й у світовому фольклорі, літературі сюжету до його нового прочитання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Агеєва В. Жіночий простір: феміністичний дискурс українського модернізму: монографія / Віра Агеєва. Київ: Факт, 2003. 318 с.
2. Алексійчук Г. Способи та форми вираження часу в українській чарівній казці / Ганна Алексійчук // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Культурологія», 2015. Вип. 16. С. 294–302.
3. Анастасьєва Д. Інтертекстуальні зв'язки «Казки про калинову сопілку» Оксани Забужко / Д. Анастасьєва // Вісник Донецького національного університету. Серія «Гуманітарні науки». 2011. Вип. 1. С. 13–17.
4. Андарачна М., Єгорова Ю. Контент жіночності (на матеріалі текстів Оксани Забужко «Сестро, Сестро», «Я, Мілена» та повісті «Дівчатка») / М. Андарачна, Ю. Єгорова // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. Сковороди. Літературознавство. 2014. Вип. 1. С. 3–10.
5. Башкирова О. Туга за діалогом (Повість О. Забужко «Казка про калинову сопілку») / О. Башкирова // Українська мова та література. 2002. № 20. С. 31–32.
6. Бетко І. Повість-притча Оксани Забужко «Казка про калинову сопілку»: проблема генетико-інтертекстуального підґрунтя мистецьких пошуків письменниці [Електронний варіант] / Ірина Бетко // Acta Polono-Ruthenica XII. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2007. Режим доступу: <https://ukrlit.net/item/50.html>
7. Бовсунівська Т. Стильовий еkleктизм прози Оксани Забужко [Електронний ресурс] / Т. Бовсунівська // Актуальні проблеми укр. лінгвістики: теорія і практика. 2009. Вип. 19. С. 44–59. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apyl_2009_19_7
8. Болюк О. Покращити наш світ: урок-психологічне дослідження за повістю Оксани Забужко «Казка про калинову сопілку» в 11 класі /

- Оксана Болюк // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. 2010. № 4. С. 46–50.
9. Вардеванян С. Міфологема Каїна в українській літературі XIX–XX ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.0101 «Українська література» / С. Вардеванян. Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2008. 20 с.
10. Гамаш А. До проблеми взаємин літератури і фольклору / А. Гамаш // Українська філологія: школи, постаті, проблеми: зб. наук. пр. Міжнар. наук. конференції, присвяченої 150-річчю від дня заснування кафедри укр. словесності у Львівському університеті. Львів: Світ, 1999.
11. Герасимчук В. Міфологічні мотиви у фольклорі та літературі. Особливості трансформації / В. Герасимчук // Українська література в загальноосвітній школі. 2001. № 2. С. 52–59.
12. Гінда О. Синтез літературного і фольклорного в поетичній творчості українських трудових мігрантів в Італії / Олена Гінда // Spheres of Culture. Branch of Ukrainian Studies. Lublin, 2013. Vol. IV. P. 110–117.
13. Голобородько Я. Психологізм.. Епатажність... Феєричність... Новітні тенденції української прози Оксани Забужко та Юрія Винничука / Ярослав Голобородько // Українська мова і література в середніх школах, гімназіях та колегіумах. 2006. № 2. С. 88–98.
14. Голобородько Я. Резонансне слово Оксани Забужко в українській прозі / Я. Голобородько // Вісник Національної академії наук України. 2008. № 1. С. 45–59.
15. Голобородько Я. Сексментальна траєкторія Оксани Забужко / Я. Голобородько // Слово і Час. 2009. № 12. С. 74–79.
16. Грабович Г. Кохання з відьмами // Грабович Г. Тексти і маски. Київ: Критика, 2005. С. 277–298.
17. Грачова Т. Феномен поетичного мислення О. Забужко у контексті постмодерного літературного простору / Т. Грачова // Сучасні проблеми

- мовознавства та літературознавства: зб. наук. праць Ужгород, 2011. Вип. 16. С. 84–96.
18. Гребенюк Т. Подія в художній системі сучасної української прози: морфологія, семіотика, рецепція: монографія / Тетяна Гребенюк. Запоріжжя: Просвіта, 2010. 423 с.
19. Гребенюк Т. Художня культура українського постмодернізму (на матеріалі сучасної прози). Навчальний посібник з курсу «Культурологія» / Т. Гребенюк. Запоріжжя, 2007. 136 с.
20. Грица С. Ендогенна природа фольклору / С. Грица // Філософська і соціологічна думка. 1994. № 7–8. С. 62–80.
21. Грушевський М. Історія української літератури: У 6-ти т., 9-ти кн. Т. 1 / Упоряд. В. Яременко; авт. передм. П. Кононенко; приміт. Л. Дунаєвської. Київ: Либідь, 1993. 389 с.
22. Гук О. За феміністичним каноном («Казка про калинову сопілку» О. Забужко) / О. Гук // Вісник Запорізького національного університету. 2009. № 2. С. 16–21.
23. Гундорова Т. Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн / Тамара Гундорова. Київ: Критика, 2005. 264 с.
24. Дабо-Ніколаєв Б. Містична топіка у «Калиновій сопілці» Оксани Забужко / Б. Дабо-Ніколаєв // Національна своєрідність української літератури фентезі: зб. матеріалів наук. семінарів Центру з дослідження літератури фентезі при Інституті літератури ім. Т. Шевченка НАНУ / ред. Т. Рязанцева, Є. Канчура. Київ, 2019. С. 53–63.
25. Давидюк В. Українська міфологічна легенда / Віктор Давидюк. Львів: Світ, 1992. 176 с.
26. Давидюк В. Первісна міфологія українського фольклору / Віктор Давидюк. Луцьк, Волинська обласна друкарня, 2005. 309 с.
27. Давидюк В. Позатекстова міфологія «Лісової пісні» // Віктор Давидюк / Концепції і рецепції. Луцьк: Твердиня, 2007. 288 с.

28. Демченко А. Міфологема місяця у «Казці про калинову сопілку» Оксани Забужко [Електронний ресурс] / А. Демченко. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/4_SND_2012/Philologia/8_99851.doc.htm
29. Денисюк І. Розвиток української малої прози XIX – поч. XX ст. / І. Денисюк. Львів: Академічний експрес, 1999. 280 с.
30. Денисюк І. Талант без таланту / Іван Денисюк // Літературознавчі та фольклористичні праці: У 3 т., 4 кн. Львів, 2005. Т.1: Літературознавчі дослідження. Кн. 1. 432 с.
31. Дубова І. Фольклоризм творчості Степана Руданського: дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.01.01 «Українська література» / Ольга Дубова; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2014. 200 с.
32. Дунаєвська Л. Українська народна казка / Лідія Дунаєвська. Київ: Вища школа, 1987. 198 с.
33. Житна В. Феміністичні аспекти повісті Оксани Забужко «Казка про калинову сопілку» у фольклорно-міфологічному контексті [Електронний ресурс] / Вікторія Житна. Режим доступу: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1268>
34. Жінка як текст. Емма Андрієвська, Соломія Павличко, Оксана Забужко. Фрагменти творчості й контексти [Електронний варіант] / упор. Л. Таран. Київ: Факт, 2002. Режим доступу: <https://studfile.net/preview/9862767/page:33/>
35. З живого джерела: Українські народні казки в записах, переказах та публікаціях українських письменників / упоряд., літературна обробка, вступ. ст. та примітки Л. Дунаєвської. Київ: Радянська школа, 1990. 512 с.
36. Забужко О. «Казка про калинову сопілку». Передмова до другого видання // Забужко О. Сестро, сестро: Повісті та оповідання. 3-тє вид., допов. Київ: Факт, 2005. С. 250–255.
37. Забужко О. Дві слові до «Казки про калинову сопілку» / Оксана Забужко // Забужко О. З мапи книг і людей. Збірка есеїстики. Кам'янець-Подільський: Друкарня «Рута», 2012. 375 с.

38. Забужко О. Сестро, сестро: Повісті та оповідання. 2-е вид. / Оксана Забужко. Київ: Факт, 2005. 240 с.
39. Забужко О. Хроніки від Фортінбраса: Вибрана есеїстика / Оксана Забужко. Київ: Факт, 2009. 352 с.
40. Захарчук В. Казка про калинову сопілку: трансформація архетипу братовбивства в українській літературі / В. Захарчук // Українська література в загальноосвітній школі. 2010. № 11. С. 2–6.
41. Зборовська Н. Фемінізм як сестро вбивство / Н. Зборовська // Код української літератури: Проект психоісторії новітньої української літератури. Монографія. Київ, 2006. С. 457–462.
42. Золотий черевичок [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://kazky.org.ua/zbirky/javorova/zolotyj-czerevyczok>
43. Золотоволоса похресниця // Таємниця скляної гори. Закарпатські народні казки, зібрані М.Фінцицьким; пер. з угорської та післямова Ю. Шкробинця. Ужгород: Карпати, 1975. С. 97–100.
44. Івашків В. Фольклор у науковому письменницькому дискурсі Пантелеймона Куліша (1840–1850-ті роки) / Василь Івашків // Бюлетень Наукового товариства ім. Шевченка в Америці. 2019. Т. 48. Вип. 64. С. 10–15.
45. Казка про дивну сопілку [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://svitkazok.blogspot.com/2013/04/blog-post_26.html
46. Казка про убиту сестру та калинову дудку // Семиліточка: українські народні казки у записах та публікаціях письменників XIX – початку XX століття. Київ: Веселка, 1990. С. 203–205.
47. Капура О. Фольклоризм у Михайла Старицького (на матеріалі лірики, ліро-епіки та драматургії): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.01.01 «Українська література» / О. Капура. Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2016. 20 с.
48. Карабльова О. Засади міфопоетики у творчості С. Майданської та О. Забужко [Електронний ресурс] / Ольга Карабльова

https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/12557/1/ilovepdf_com-203-211.pdf

49. Карабльова О. Сексуальність як вияв самотності у прозі Оксани Забужко / О. Карабльова // Слово і час. 2003. № 7. С. 11–13.
50. Кирчів Р. Український фольклор у польській літературі (період романтизму) / Роман Кирчів. Київ: Наук. думка, 1971. 275 с.
51. Кісь Р. Ерос і водна стихія (Первісна семіотичність шлюбної магії) / Роман Кісь // Сучасність. 1994. № 1. С. 83–98.
52. Кметь В. Архетип відьми в українській літературі XIX–XX століття: дисертація на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.01.01: «Українська література» / В. Кметь. Львівський національний університет ім. І. Франка, 2017. Режим доступу: https://www.academia.edu/33075684/The_Archetype_of_Witch_in_Ukrainian
53. Кметь В. Фольклорні мотиви у творчості Оксани Забужко / Вікторія Кметь // Література. Фольклор. Проблеми поетики. Вип. 35: присвячений дослідженню творчої спадщини Л. Дунаєвської. Київ: Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2011. С. 234–242.
54. Кодак М. Душа під вантажем доби: Про сучасну прозу, здебільшого молоду / М. Кодак // Дніпро. 1997. № 3–4. С. 125–135.
55. Костомаров М. Слов'янська міфологія: Вибрані праці з фольклористики й літературознавства / М. Костомаров. Київ: Либідь, 1994. 384 с.
56. Краснокутська А. Оксана Забужко: казка-інтертекст як сфера проявлення «письменника-нелюдини» / Алла Краснокутська // Від бароко до постмодернізму: зб. праць кафедри української та світової літератури Харківського державного педагогічного університету ім. Г. Сковороди. Харків: «Майдан», 2003. Т. II. С. 61–73.
57. Кривенко О. Фольклоризм української літератури як дескриптивний код / О. Кривенко // Культура народів Причорномор'я. 2014. № 275. С. 156–158. Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/93287/39->

- 58.Крупка М. Гендерний дискурс у сучасній українській літературі / М. Крупка // Актуальні проблеми сучасної філології: Літературознавство. Зб. наук. пр. Рівн. держ. гуман. ун-ту. Рівне, 2000. Вип. ІХ. С. 141–151.
- 59.Крупка М. Художні версії любовних драм у сучасному прозовому дискурсі (романи О. Забужко, І. Карпи, С. Пиркало) / М. Крупка // Слово і час. 2007. № 7. С. 73–79.
- 60.Кудіна Н. Морфологічні вираження просторових відношень в українській мові (на матеріалі «Казки про калинову сопілку» Оксани Забужко) / Н. Кудіна // Вісник Львівського університету.Серія філологічна. 2012. Вип. 56 (1). С. 109–114
- 61.Кузьменко О. Стрілецька пісенність: фольклоризм, фольклоризація, фольклорність / Оксана Кузьменко. Львів: Інститут народознавства НАНУ, 2009. 296 с.
- 62.Кульбабська Ю. Спроба психоаналітичного підходу до інтерпретації прози Оксани Забужко / Ю. Кульбабська // Мандрівець. 2005. № 6. С. 35–41.
- 63.Кульчицький О. Іранці розуміють, чому Ганнуся стала вбивцею: українська література заговорила на фарсі / О. Кульчицький // Всесвіт. 2011. № 3–4. С. 205–210.
- 64.Кушнерюк Ю. Українська жіноча проза кінця ХХ століття: світоглядні моделі й особливості художнього стилю: автореф. дис... канд. філол. наук 10.01.01 «Українська література» / Ю. Кушнерюк. Дніпропетровський національний університет, Дніпропетровськ, 2008. 19 с.
- 65.Левчук Т. Казкова інтенція літератури / Т. Левчук // Вісник Дніпропетровського університету ім. Альфреда Нобеля. Серія «Філологічні науки». 2016. № 1 (11). С. 15–21.
- 66.Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка. 2-е вид., виправл., доп. Київ: ВЦ «Академія», 2007. 86 с.

67. Марків Р. Теоретичні аспекти фольклоризму в літературі / Руслан Марків // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2007. Вип. 41. С. 215–223.
68. Марків Р. Фольклор і література: форми діалогу (Фольклоризм в українській літературі кінця XIX – початку XX століття): монографія / Руслан Марків. Львів: ПАІС, 2013. 288 с.
69. Масенко Л. З позиції сповідання. Ключові мотиви «Польових досліджень з українського сексу» Оксани Забужко / Л. Масенко // Кур'єр Кривбасу. 1996. № 61–64. С. 74–76.
70. Мислива В. Жанрова своєрідність «Казки про калинову сопілку» / Вікторія Мислива // Житомирські літературознавчі студії. 2013. Вип. 7. С. 145–151.
71. Мислива В. Паратекстуальні елементи у творчості Оксани Забужко / В. Мислива // Літературознавчі студії. 2011. Вип. 5. С. 110–116.
72. Новиков А. Оксана Забужко «Казка про калинову сопілку»: феміністично-психологічне підґрунтя злочину / А. Новиков // Вивчаймо українську мову та літературу. 2016. № 4/5. С. 56–59.
73. Новиков А. Фольклорно-міфологічне підґрунтя злочину в повісті Оксани Забужко «Казка про калинову сопілку» / Анатолій Новиков // Літератури світу: поетика, ментальність і духовність: зб. наук. пр. Кривий Ріг, 2013. Вип. 2. С. 150–156.
74. Оксана Забужко: офіційна сторінка Оксани Забужко: біографія, поезія, проза, есеїстика й критика [Електронний ресурс] / О. Забужко. Режим доступу: <http://zabuzhko.com/ua/>
75. Павлюк П. «Мене сестриця з світу згубила...»: Фольклорна основа «Казка про калинову сопілку» Оксани Забужко / Поліна Павлюк // Українська мова та література. 2007. № 2–4. С. 68–70.
76. Переломова О. Лінгвокультурні коди інтертекстуальності українського художнього дискурсу: діахронічний аспект [Електронний ресурс] /

- О. Переломова. Суми: Вид-во СумДУ, 2008. 208 с. Режим доступу: https://old-zdia.znu.edu.ua/gazeta/VISNIK_35_24.pdf
77. Пікун Л. Дзеркальна гра набутками культури як явище літератури постмодернізму / Л. Пікун // Слово і Час. 2005. Вип. 11. С. 40–47.
78. Погонєць Я. Етапи фольклорно-літературної контамінації [Електронний ресурс] / Я. Погонєць // Молодий вчений. 2015. № 12 (27). С. 52–56. Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2015/12/99.pdf>.
79. Погребенник В. Фольклоризм української поезії (остання третина ХІХ – перші десятиліття ХХ століття) / В. Погребенник. Київ: Юніверс, 2002. 158 с.
80. Поліщук Я. Міфологічний горизонт українського модернізму / Я. Поліщук. Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2002. 295 с.
81. «Про дідову і бабину доньок». Записав О. Маркуш у Рахівському р-ні Закарпатської обл. // Казки Буковини. Казки Верховини / за ред. М. Івасюка та ін. Ужгород, 1968. С. 216–220.
82. Радько Г. Архетипи та екзистенціали в «Казці про калинову сопілку» Оксани Забужко / Ганна Радько // Філологічні семінари. Парадигма сучасного літературознавства: світовий контекст / Г. Радько. Київ, 2013. Вип. 1. С. 263–269. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fils_2013_16_33.
83. Ромазан О. Художнє втілення гендерних проблем у творчості Сильвії Плат та Оксани Забужко: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. Ромазан. Дніпропетровськ, 2010. 19 с.
84. Романенко О. Фольклорні мотиви та сюжети в сучасній українській літературі: кітчєві експерименти чи нові художні акценти? [Електронний ресурс] / О. Романенко. Режим доступу: <http://www.info-library.com.ua/books-text-10764.html>.
85. Росовецький С. Фольклорно-літературні взаємозв'язки: генетичний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філол. наук: спец.

- 10.01.01 «Українська література», 10.01.07 «Фольклористика» [Електронний ресурс] / С. Росовецький; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. Київ, 2004. Режим доступу: <http://referatu.net.ua/referats/7569/156092/?page=0>
86. Росовецький С. Фольклорно-літературні зв'язки: компаративний аспект / Станіслав Росовецький. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2001. 422 с.
87. Руснак І. Український фольклор / І. Руснак. Київ: Академія, 2010. 304 с.
88. Семенюк Л. Фольклоризм творчості Лесі Українки: теоретичний аспект [Електронний ресурс] / Л. Семенюк. Режим доступу: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/2974/3/6703.pdf>
89. Ситковська М. Ігрова домінанта в повісті Оксани Забужко «Казка про калинову сопілку» / М. Ситковська // Вчені записки ТНУ ім. В. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2020. Т. 31 (70). № 1 Ч. 3. С. 224–228.
90. Скуратівський В. Нельотна погода. Замість передмови та замість монографії / Вадим Скуратівський // Забужко О. Сестро, сестро. Повісті та оповідання. Вид. 2-ге. Київ: Факт, 2005. С. 5–19.
91. Сокіл Г. Художній простір повісті Миколи Устияновича «Месьть верховинця»: фольклорно-етнографічні ремінісценції [Електронний ресурс] / Г. Сокіл. Режим доступу: https://digilib.phil.muni.cz/_flysystem/fedora/pdf/145259.pdf
92. Соколова А. Міфологічний фольклоризм «Казки про калинову сопілку» Оксани Забужко [Електронний ресурс] / Алла Соколова // Фольклористичні зошити: зб. наук. пр. Луцьк, 2009. Вип. 12. С. 131–144. Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/18162/>
93. Сподарець В. Авторська казка на фольклорний мотив («Казка про калинову сопілку» О. Забужко) / В. Сподарець // Поетика слов'янських літератур. Слов'янські літератури у вимірі типологічних зближень та творчих взаємозв'язків. 2016. Т. 276. С. 107–111.

94. Стороженко Т. Фольклорні елементи у художньому світі роману Павла Наніїва «Тричі продана» [Електронний ресурс] / Т. Стороженко // Філологічні студії. Одеса, 2017. Режим доступу: Вип. 8. <http://dspace.onu.edu.ua:8080/handle/123456789/13942С>
95. Тебешевська-Качак Т. Автобіографізм як принцип нарації та характеротворення у прозі О. Забужко / Т. Тебешевська-Качак // Слово і час. 2004. № 2. С. 39–47.
96. Тиховська О. Українська народна чарівна казка: психоаналітичний аспект: монографія / Оксана Тиховська. Ужгород: Гражда, 2011. 256 с.
97. Тихолоз Н. Жанрові модифікації казки у творчості Івана Франка: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук: спец. 10.01.01. «Українська література» / Н Тихолоз. Львівський національний університет ім. І. Франка, Львів, 2003. 22 с.
98. Ткач Л. Літературно-писемна традиція як джерело лексико-стильових інновацій Оксани Забужко [Електронний ресурс] / Л. Ткач // Режим доступу: <https://mdeksperiment.org/post/20170720-literaturno-pisemna-tradiciya-yak-dzherelo-leksiko-stilovih-innovacij-oksani-zabuzhko>
99. Турик І. Оксана Забужко. «Казка про калинову сопілку» як дзеркало стосунків між людьми / І. Турик // Вивчаємо українську мову та літературу. 2019. № 6–18. С. 75–79.
100. Українська фольклористика. Словник-довідник / укл. і заг. ред. М. Чернопиского. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. 448 с.
101. Улюра Г. Коронована сила жіночої руки, або про тих, хто пише «іншу прозу» / Г. Улюра // Слово і Час. 2005. № 3. С. 65–71.
102. Універсальний словник енциклопедія / гол. ред. ради чл.-кор. НАНУ М. Попович. 4-те вид., перероб., доп. Вид-во «Тека», 2006.
103. Усатенко Л. Трагізм долі двох сестер у повісті «Казка про калинову сопілку» Оксани Забужко / Л. Усатенко // Наука. Освіта. Молодь. 2019. № 3. С. 135–138.

104. Ушкалов Л. Дзеркала Оксани Забужко // Ушкалов Л. Сковорода та інші: Причинки до історії української літератури. Київ: Факт, 2007. 552 с.
105. Філоненко Н. Художня рецепція біблійної легенди про Каїна й Авеля у повісті О. Забужко «Казка про калинову сопілку» та поезії О. Ірванця «Брати» / Наталія Філоненко // Історико-літературний журнал. Одеса, 2010. № 18. С. 71–76.
106. Філоненко С. «Інша мова жінки»: художні особливості української жіночої прози 90-х рр. ХХ ст. / С. Філоненко // Слово і час. 2008. № 2. С. 49–56.
107. Філоненко С. Концепція особистості жінки в українській жіночій прозі 90-х років ХХ століття: Монографія / Софія Філоненко. Київ–Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2006. 156 с.
108. Харчук Р. Оксана Забужко – авторка першого українського бестселера / Р. Харчук // Сучасна українська проза: Постмодерний період: Навч. посібн. Київ, 2008. С. 182–198.
109. Хижняк І. Каїнівський мотив крізь призму творчості М. Матіос та О. Забужко / Ірина Хижняк // Історико-літературний журнал. Одеса, 2010. № 18. С. 77–83.
110. Чернопиский М. Фольклоризм у літературі // Українська фольклористика. Словник-довідник / уклад. М. Чернопиский. Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. С. 400–401.
111. Шаповалова І. Відгук про повість Оксани Забужко «Казка про калинову сопілку» [Електронний ресурс] / І. Шаповалова // Режим доступу: <https://biblioteka-franko.od.ua/novosti/vidguk-propovist-oksani-zabuzhko-kazka-pro-kalinovu-sopilku-filiya-41.html>
112. Шевченко Ю. Актуалізація міфічних і казкових мотивів у повісті Оксани Забужко «Казка про калинову сопілку» / Юлія Шевченко // Український світ у наукових парадигмах: зб. наук. пр. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. Сковороди, Харків. іст.-філол. т-во. Харків: ХІФТ, 2020. Вип. 7. С. 199–200.

113. Штонь Г. Фольклор і модерн. Сумісність художніх кодів [Електронний ресурс] / Г. Штонь. Режим доступу: [http:// probr, prohosting.com/click/ PBE0000003/99](http://probr.prohosting.com/click/PBE0000003/99).
114. Шульга В. «Казка про калинову сопілку» Оксани Забужко. Старі мотиви в новій інтепретації / В. Шульга // Історичний досвід і сучасність. Матеріали ХХVІІІ наукової конференції здобувачів вищої освіти. Одеса, 2022. Вип. 43. С. 10–15.
115. Шутенко Ю. Фольклоризм літератури [Електронний ресурс] / Ю. Шутенко. Режим доступу: <http://etno.kyiv.uar.net>.
116. Янковська Ж. До питання про з'ясування теоретичних аспектів фольклоризму української літературної прози першої половини ХІХ ст.: загальні зауваги / Жанна Янковська // Українське літературознавство. 2013. Вип. 77. С. 102–109.
117. Янковська Ж. Фольклоризм як визначальний стильовий засіб в українській прозі першої половини ХІХ століття [Електронний ресурс] / Жанна Янковська // Літературний процес: методологія, імена, тенденції. Київ, 2012. № 1. Режим доступу: litp.kubg.edu.ua/index.php/journal/article/download/22/22.
118. Яценко М. На рубежі літературних епох / М. Яценко. Київ: Наукова думка, 1977. 280 с.
119. Słownik stereotypów i symboli ludowych. Tom I. Kosmos: ziemia, woda, podziemie / red. J. Bartmiński. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej, 1999. 481 s.